

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий Інститут права ім. І. Малиновського
Кафедра кримінально-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота
на здобуття кваліфікаційного рівня магістра
на тему:

Предмет доказування за чинним кримінально-процесуальним
законом України

Виконала студентка
6 курсу, група ЗМП – 61
Кравчук Марія Володимирівна

Науковий керівник
доктор юридичних наук, професор
Попелюшко В.О.

Рецензент _____

Роботу допущено до захисту
на засіданні кафедри
кримінально-правових дисциплін
Протокол № _____ від « _ » _____ 2020
Завідувач кафедри _____ Попелюшко Василь Олександрович

Острог – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА	
ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	7
1.1. Поняття та значення предмета доказування.....	7
1.2. Класифікація предмета доказування на види.....	20
РОЗДІЛ 2. ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ.....	28
2.1. Діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення.....	28
2.2. Обставини, що враховуються при призначенні покарання.....	47
2.3. Обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.....	54
2.4. Обставини, які є підставою звільнення від покарання та його відбування	57
РОЗДІЛ 3. ПРЕДМЕТ ВИПРАВДАННЯ ТА НЕЙТРАЛЬНИЙ	
(ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ) ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ.....	61
3.1. Відсутність події кримінального правопорушення.....	61
3.2. Відсутність в діянні складу кримінального правопорушення.....	63
3.3. Недостатність доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримання	66
3.4. Обставини нейтрального предмету доказування.....	68
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На відміну від заданих стереотипів щодо віднесення юридичної науки до гуманітарних наук, нами обґрунтовується позиція щодо того, що право – це точна наука. У праві кожне слова має значення і кожне твердження потребує аргументів і доказів. Особливо – це стосується кримінального процесу, де від кожної деталі залежить доля конкретної людини. Предмет доказування – це та математична формула, яка має бути вирішена у кожному конкретному провадженні і змінні якої будуть залежати якраз від особливостей цього провадження. Вся діяльність слідчого, прокурора, учасників сторони захисту, суду здійснюється навколо з'ясування предмета доказування, бо це кримінально процесуальний еквівалент об'єктивної істини, яка має бути з'ясована.

Водночас, законодавець у КПК України присвятив цьому надзвичайно важливому практичному питанню лише одну статтю 91, в якій навіть не згадується про поняття «предмет доказування». Всі інші норми, які стосуються безпосередньо предмету доказування «розсипані» в інших положеннях КПК України.

Важливість наукового дослідження предмету доказування та нелогічність дій законодавця щодо побудови відповідних норм, які стосуються предмету доказування, зумовлюють обрання нами саме цієї теми дослідження.

Мета дослідження. Формування та вирішення завдання наукового характеру, в основі якого лежить з'ясування змісту та суті предмету доказування у кримінальному процесі, а також розв'язання його теоретичних та практичних проблем.

Досягнення визначеної мети дослідження обумовлює вирішення таких задач:

- Розкриття поняття та значення предмета доказування.
- Здійснення класифікації предмета доказування на види.

- З'ясування особливостей діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення.
- Визначення специфіки обставин, що враховуються при призначенні покарання.
- З'ясування суті обставин, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.
- Виокремлення та розкриття особливостей обставин, які є підставою звільнення від покарання та його відбування.
- З'ясування суті та ролі відсутності події кримінального правопорушення як обставини предмета виправдання;
- Здійснення дослідження обставини відсутності в діянні складу кримінального правопорушення;
- Характеристика недостатності доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримання;
- З'ясування ролі та сутності обставин нейтрального предмету доказування.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають, розвиваються та припиняються у зв'язку із з'ясуванням обставин, які складають предмет доказування у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – це предмет доказування за чинним кримінальним процесуальним законом України.

Аналіз стану розробки проблеми. Дослідженню теми предмету доказування у кримінальному процесі присвячено роботи таких науковців як: Гончаренко В. Г., Коваленко Є. Г., Лобойко Л. М., Нор В. Т., Попелюшко В. О., Стахівський С. М. та інших. Разом із тим, законодавцем не враховано зауважень та пропозицій зазначених науковців, а також сама тема дослідження не втрачає своєї актуальності, а тому є доцільним подальше дослідження предмету доказування.

Джерельна база дослідження. У роботі використано нормативно-правову базу України: Конституцію України, кодифіковані нормативно-правові акти, закони України та інші підзаконні нормативно-правові акти.

Використано напрацювання зазначених науковців, а також інші теоретичні джерела і судову практику вітчизняних судових органів, а також Європейського суду з прав людини.

У роботі використовувалися такі **методи**:

- Суть діалектичного методу полягає у тому, що всі явища в суспільстві мають початку і кінцеву точку, а також перебувають у перманентному русі і взаємозв'язку із іншими явищами. Використаний у Розділі 1 при дослідженні поняття і значення предмета доказування.
- Синтез – метод вивчення об'єкта у його цілісності, у єдиному і взаємному зв'язку його частин. У процесі наукових досліджень синтез пов'язаний з аналізом, оскільки дає змогу поєднати частини предмета, розчленованого у процесі аналізу, встановити їх зв'язок і пізнати предмет як єдине ціле. Застосований у Розділах 2 та 3 для з'ясування особливостей обставин предмета обвинувачення, виправдання та нейтрального (процесуального) предмета доказування;
- Індукція – метод дослідження, при якому загальний висновок про ознаки множини елементів виводиться на основі вивчення цих ознак у частині елементів однієї множини. Допоміг у Розділах 2 та 3 у дослідженні предметів обвинувачення, виправдання та нейтрального (процесуального) предмета доказування;
- Формально-догматичний метод передбачає дослідження правових явищ у «чистому виді» поза політикою, мораллю, економікою та ін. (аналіз законодавства та практики його застосування тощо). Використаний у Розділі 1 у дослідженні поняття предмета доказування;
- Метод узагальнення дозволив сформулювати висновки до розділів та висновки до дослідження в цілому.

Практичне значення роботи. Результати роботи можуть бути направлені для законодавчого вдосконалення КПК України у нормах щодо предмета доказування.

Також напрацювання можуть слугувати базою для подальших наукових досліджень, а також бути використані студентами та викладачами у процесі вивчення курсів «Кримінальний процес України» та «Теорія доказів».

Структура роботи. Робота складається із вступу (4 ст.), трьох розділів та висновків (72 ст.) і списку використаних джерел (джерела).

Загальна кількість сторінок – 84, з них обсяг основного тексту – 76 сторінок.

РОЗДІЛ І

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Поняття та значення предмета доказування

Предмет доказування – це поняття, яке є одним із ключових у науках теорії доказів та кримінальному процесі. Будь-який судовий процес, до яких відноситься також і кримінальний, будується на принципах встановлення істини і на її основі прийняття певного рішення у справі, яке буде справедливим. Бачення істини у сторін кримінального провадження, позаяк різне. Сторона захисту і сторона обвинувачення буде стверджувати про свою правоту, суд ж повинен вирішити на чиєму боці правда – істина. Як наслідок, все кримінальне провадження очима суб'єктів сторін кримінального провадження буде пов'язане із доказуванням власних позицій – бачення обставин кримінального провадження. О. М. Ларін вважав, що досягнення об'єктивної істини є принципом кримінального процесу, його метою. Об'єктивна істина в кримінальному процесі завжди служить для слідчого, прокурору та суду орієнтиром від судових помилок¹.

Цікавим фактом є те, що законодавцем не використовується термін «предмет доказування» у положеннях Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Не було згадок про це поняття також і у попередньому нормативно-правовому акті, якими регулювався кримінальний процес в Україні – Кримінально-процесуальному кодексі України. Доречно ж згадати про ст. 91 КПК України, яка має назву «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні». Практично, терміни «обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» та «предмет доказування» є синонімічними і взаємозамінними. Важливим є уточнення про те,

¹ Ларин А. М. Презумпция невиновности. Москва: Наука., 1982. С. 42.

що ця сукупність обставин повинна бути встановленою у кожному кримінальному провадженні. Тобто, це не право, а обов'язок відповідних суб'єктів з'ясувати коло важливих обставин для кримінального провадження. Це має значення, оскільки в протилежному випадку кримінальне провадження як діяльність відповідних суб'єктів не має значення, оскільки без встановленого предмету доказування вирок суду обов'язково не буде справедливим. Справедливим може бути лише той вирок, який базується на фактах об'єктивної реальності, які ж потрібно у процесі з'ясувати.

Предмет доказування – це поняття, яке не є новим для кримінального процесу. Його дослідженням займалися видатні радянські науковці, які внесли системоутворюючий вклад у науку кримінального процесу України. На думку, М. С. Строговича, предмет доказування – це переважно сукупність фактів і обставин кримінальної справи, які належить встановити за допомогою доказів для того щоб справа могла бути правильно вирішена².

Радянські науковці також писали, що предмет доказування – це система обставин, які виражають властивості та зв'язки досліджуваної події, що мають істотне значення для правильного вирішення кримінальної справи й реалізації в кожному конкретному випадку, завдань кримінального судочинства³.

Розглядали науковці цих часів предмет доказування у кримінальному провадженні як перелік певних фактів, які повинні бути встановленими у кримінальному провадженні. По-перше, має бути підтверджена наявність чи відсутність певних обставин, по-друге, має бути з'ясовано всі важливі аспекти цієї обставини, які дозволяють зробити однозначні висновки щодо висунутих гіпотез у провадженні.

Серед науковців не існує дискусій і є очевидним для всіх той факт, що предмет доказування – це певна логічна сукупність обставин, які мають бути

² Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М.: Наука, 1968. С. 89.

³ Теория доказательств в советском уголовном процессе. отв. ред. Н.В. Жогин. 2-е изд., исправ. И доп. М.: Юридическая литература, 1973. С. 165.

встановленими у кримінальному провадженні, бо без з'ясування їхньої суті не може бути правильно вирішене конкретне провадження.

Українські та зарубіжні науковці формують схожі визначення терміну предмету доказування у кримінальному провадженні. Наприклад, на переконання С. М. Стахівського предмет доказування – це передбачена законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню у кожній кримінальній справі з метою її правильного вирішення⁴.

Логічною є вказівка на те, що саме законодавцем має бути визначено перелік важливих для кримінального провадження обставин, які в сукупності складають предмет доказування. Повертаючись до змісту ст. 91 КПК України, знаходимо в ній перелік обставин, які мають бути встановленими у кожному кримінальному провадженні.

У вказаній нормі КПК України зазначено: «У кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

⁴ Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування. К.: Нац. академія внутр. справ України, 2005. С. 73.

б) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру».

Цей перелік обставин важливих для кримінального провадження є загальним і універсальним. Встановлений перелік обставин кримінального провадження у ст. 91 КПК України не є випадковим, а відповідає законам логіки. Не має сенсу чи значення встановлення наступних обставин кримінального провадження, якщо, для прикладу, не підтвердиться наявність події кримінального правопорушення. У кожному окремому кримінальному провадженні ці обставини, які є загальними, конкретизуються відповідно до особливостей цього провадження, а також можуть розширюватися. Разом з тим, предмет доказування буде відрізнятися у сторін кримінального провадження. Зусилля сторони обвинувачення будуть прикладатися у напрямку доказування вини підозрюваного, обвинуваченого. Тоді як сторона захисту буде працювати над доведенням невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або ж ставитиметься за мету з'ясувати та доказати ті обставини, які будуть слугувати підставою для пом'якшення покарання, перекваліфікації діяння у злочин, за який передбачено нижчу міру покарання тощо.

Погоджуємось із позицією В. Г. Гончаренка, який вказав, що предмет доказування у кримінальних справах, який являє собою фактичний склад злочину, що дозволяє виконати всі завдання кримінального судочинства щодо

тих діянь, відносно яких здійснювалось дізнання, досудове слідство і судовий розгляд⁵.

Кожна стадія кримінального провадження має свої завдання та мету, досягнення яких пов'язується із предметом доказування у кримінальному провадженні. Для підтвердження цього проаналізуємо завдання досудового розслідування, яке є однією із стадій кримінального провадження. Т. В. Барабаш писала, що досудове розслідування розглядається нами як юридична процедура визначення порядку вирішення (розв'язання) кримінально-правового конфлікту за допомогою процесуальних дій: слідчих (розшукових), у тому числі й негласних, процесуальних заходів кримінального провадження, з метою створення доказової бази для прийняття підсумкового рішення на даній стадії – закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності⁶.

Негативною буде відповідь на запитання щодо можливості прийняття підсумкового рішення на стадії досудового розслідування без встановлення обставин предмета доказування у кримінальному провадженні. Саме на основі зібраних доказів, якими підтверджуються чи спростовуються певні факти, відповідний суб'єкт (у цьому випадку прокурор) буде вирішувати подальшу долю кримінального провадження.

С. А. Шефер вказав, що важливим для визначення предмету доказування є також встановлення факту його функціонального призначення, оскільки за своїм змістом предмет доказування є алгоритмом дій суб'єкта доказування в ході яких все, що не відповідає меті кримінального процесуального пізнання відпадає⁷.

⁵ Гончаренко В. Г. Предмет доказування в кримінальному судочинстві. Вісник Академії адвокатури України. № 20. 2011. С. 120.

⁶ Барабаш Т. В. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nzizvru_2013_5_25.pdf

⁷ Шефер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. М. : Норма, 2008. С. 55.

Частково погоджуємось із таким твердженням науковця із зауваженням на те, що предмет доказування визначає алгоритм дій суб'єкта доказування, а не є ним сам по собі. Діяльність, яка стосується предмета доказування, є доказуванням, тобто збиранням, перевіркою та оцінкою доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Для встановлення ролі предмета доказування потрібно також розглянути його в контексті завдань та мети кримінального провадження, а також деяких принципів кримінального провадження.

У ст. 2 КПК України визначено завдання кримінального провадження. Завданнями кримінального провадження є:

- 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

- 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим: а) щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, б) жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, в) жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і г) щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура».

Перше завдання «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень» стосується попередження злочинів та реакції держави на вчинення злочинів, а саме притягнення винних у скоєнні злочинів осіб до кримінальної відповідальності. Це завдання має загальне відношення до предмета доказування у кримінальному провадженні. Реакція держави на вчинення злочину можлива лише у випадку встановлення події кримінального правопорушення. Очевидно, що йдеться про встановлення наявності події злочину у визначений кримінальний процесуальний спосіб. Для цього відповідні суб'єкти повинні з'ясувати всі обставини певної події та порівняти їх із обставинами складу конкретного злочину, який закріплений в рамках

Кримінального кодексу України (далі – КК України). Для того, щоб довести, що в реальності дійсно мала місце подія злочину, необхідно дослідити відповідні джерела доказів. Подія злочину завжди залишає за собою сліди у об'єктивній реальності. Ці сліди можуть бути ідеальними – відбитися у свідомості очевидців злочину, потерпілого чи учасників злочину, або ж матеріальними – залишитися на об'єктах матеріального світу – знаряддя злочину тощо. Як видно, подія злочину – це основна обставина предмета доказування. Бачимо взаємозв'язок у тому, що захистити держава суспільство від кримінальних правопорушень може адекватною реакцією у вигляді кримінальної відповідальності для винних осіб. Для цього ці особи мають бути встановленими, рівно як має бути і доказана подія злочину. Тобто без правильного встановлення предмету злочину у конкретному провадженні не може бути реалізоване це завдання кримінального провадження.

Завдання «охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» не може теж бути реалізованим без предмета доказування у кримінальному провадженні. Встановлення обставин, які у сукупності складають предмет доказування, є умовою та гарантією дотримання прав, свобод та законних інтересів, в перше чергу підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого.

Завдання кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду реалізується через швидке, повне та неупереджене встановлення обставин кримінального провадження, які входять у предмет доказування. Якщо ці всі обставини були правильно та об'єктивно встановленими, то суд матиме всі необхідні відомості для прийняття законного та справедливого рішення у справі.

Завдання «...щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, б) жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, в) жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і г) щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» стосуються також правильного встановлення обставин предмета доказування у

кримінальному провадженні. Правильне призначення покарання особі, винній у скоєнні злочину, напряду залежить від правильного та повного з'ясування всіх обставин, які мають значення для кримінального провадження. Правильне та точне встановлення предмета доказування у кримінальному провадженні унеможлиблює обвинувачення чи засудження невинуватої особи. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів вимагає від суб'єктів, які їх ініціюють, доказування обставин, які входять у локальний предмет доказування. У ч. 2 ст. 177 КПК України зазначено: «Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом». Саме на слідчого, прокурора покладається обов'язок доказування зазначених ризиків, які є підставою для застосування запобіжних заходів.

Узагальнюючи, варто додати те, що правильне та точне встановлення предмета доказування у кожному конкретному кримінальному провадженні є основним завданням і роботою всіх суб'єктів, які здійснюють доказування. Неправильне чи неповне встановлення обставин, які визначені законом як важливі для кримінального провадження, несе за собою ризики притягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності, призначення неправильного, незаконного і несправедливого покарання особі або ж інші негативні наслідки для демократичних інститутів правової держави.

На думку В. О. Попелюшка, значення поняття предмета доказування полягає у тому, що цим поняттям визначається коло фактів і обставин кримінальної справи, які необхідно встановити за допомогою доказів для того, щоби кримінальне провадження (справу) можна було завершити прийняттям остаточного рішення, тобто рішення по його суті, і тим самим виконати

постановлені перед даним кримінальним процесом завдання⁸. Спільним для таких фактів та обставин є те, що вони мають юридичне значення, є юридичними фактами, тобто такими, які кваліфікуються у відповідності з нормою і в поєднанні з нею тягнуть за собою юридичні наслідки, і в той же час є необхідними і достатніми фактичними підставами для вирішення кримінальних справ остаточно і по суті. В процесуальній теорії, науково-практичній та навчальній літературі сукупність (систему) цих фактів та обставин іменують предметом доказування (*factum probandum*) у кримінальній справі⁹.

Потрібно додати те, що предмет доказування визначає коло тих обставин, які мають бути з'ясовані для прийняття справедливого, об'єктивного та законного рішення у справі. Правильне встановлення обставин предмету доказування дозволяє судді всебічно та повно пізнати суть події, яка мала місце в об'єктивній реальності і яка стала підставою для здійснення кримінального провадження. Суддя, оцінивши відповідні докази та позиції сторін, може зробити остаточний висновок.

Предмет доказування – це певна карта, яка дозволяє всім суб'єктам, які беруть участь у встановленні істини у кримінальному провадженні, не заблукати, а віднайти та дослідити саме ті обставини, які є справді важливими і які дозволяють зробити однозначні висновки про подію кримінального правопорушення, винуватість чи невинуватість особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину та інших важливих обставин, які можуть впливати на кінцеве рішення у справі. Якщо ж забрати із положень кримінального процесуального законодавства елементи предмета доказування, то все кримінальне провадження буде хаотичним, а кінцеві встановлені обставини будуть фрагментарними і можуть мати несуттєве для кримінального провадження значення. Також можуть бути не з'ясовані важливі для кримінального провадження обставини.

⁸ Попелюшко В. О. Лекції з курсу «Теорія доказів». URL: <https://moodle.oa.edu.ua/>

⁹ Попелюшко В. О. Предмет доказування в кримінальному процесі (кримінально-процесуальні та кримінально-правові аспекти). Острог.: Національний ун-т «Острозька академія», 2001. С. 28.

В. О. Попелюшко писав про те, що застосування норм про предмет доказування незалежно від того, за ознаками якої статті Особливої частини Кримінального кодексу України ведеться дослідження, покликане служити надійною юридичною гарантією того, що предмет доказування буде встановлено таким, яким він є в дійсності, в справі буде встановлена об'єктивна істина, що до кримінальної відповідальності будуть притягнуті дійсно винні особи, виправдані невинні, чи провадження у справі буде обґрунтовано закрито¹⁰.

Безсумнівно, що вся робота і сторони обвинувачення, і сторони захисту, і суду має стосуватися в ідеалі саме процесу встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Прокурор, слідчий, захисник та суддя завжди працюють над послідовним відтворенням події злочину. Ніхто з них не був її очевидцем, але через сліди, які вона залишила в об'єктивній реальності, ці суб'єкти з'ясовують всі важливі ознаки минулої події, а також дають їй юридичну оцінку – кваліфікують діяння винної особи.

У ст. 7 КПК України визначено засади кримінального провадження. Не заглиблюючись в проблему визначення цього переліку та змісту окремих засад кримінального провадження, здійснимо огляд значення предмета доказування для реалізації принципів кримінального провадження. Предмет доказування пов'язаний із всіма принципами кримінального провадження, проте у цьому дослідженні маємо намір звернути увагу лише на зв'язок предмета доказування із окремими засадами.

Принцип презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини розкритий у ст. 17 КПК України. Цей принцип закріплений також і на конституційному рівні. Як вже зазначалося, не вбачається доцільним звертати увагу на окремі проблеми змісту самих принципів кримінального провадження, тому що це не входить у предмет цього дослідження. Проте не можна також і ігнорувати суть окремих принципів, які тісно пов'язані із предметом

¹⁰ Попелюшко В. О. Достовірне (істинне) встановлення обставин предмета доказування – запорука їх правильної кваліфікації. Вісник Академії адвокатури України. № 17. 2010. С. 180.

доказування. Це вказано не випадково в контексті принципу презумпції невинуватості та забезпечення презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини. Вже ч. 1 ст. 17 КПК України змушує задавати окремі питання щодо раціональності формулювань законодавця. У ній зазначено: «Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили». Із цього виходить, що питання доведення вини особи є питанням часу, оскільки законодавець використовує слово «доки», замість «якщо». Вже цієї нормою законодавець умісно чи неумисно ставить перед стороною обвинувачення завдання щодо доведення вини особи, позаяк. Тут варто згадати про предмет доказування сторони обвинувачення, який, на нашу думку, має базуватися саме тому, щоб встановити істину у кримінальному провадженні, а не довести вину особи, якій висунуто підозру.

У ст. 22 КПК України встановлено принцип змагальності, який відіграє важливу концептуальну роль у побудові кримінального процесу України. У будь-якій правовій, демократичній державі кримінальний процес має бути якраз змагальним, а не інквізиційним. Через те, що Україна довгий час входила у склад Радянського Союзу у нас залишились проблеми із розумінням демократичного кримінального процесу. На жаль, декларування принципу змагальності в українських реаліях передбачає все ж досудове розслідування із обвинувальним ухилом і лише судовий розгляд із елементами принципу змагальності. У ст. 22 КПК України зазначено: «Кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом». Видається цікавим запитання, яке задавав В. О. Попелюшко щодо того, якими є права, свободи та законні інтереси сторони обвинувачення, яка виконує функції і представляє державу у кримінальному процесі.

У ч. 2 ст. 22 КПК України написано, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом. Водночас, процесуальні інструменти сторін кримінального провадження щодо доказування суттєво відрізняються. Сторона обвинувачення може здійснювати гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, коли ж сторона захисту може лише ініціювати їх здійснення, а навіть саме ініціювання не обов'язково може бути результативним.

У ст. 23 КПК України вказано, що суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Суд з'ясувати істину, а для цього йому просто необхідно самостійно досліджувати докази і оцінювати їх. Очевидно, що збільшення кількості зацікавлених посередників в отриманні відповідних відомостей судом може суттєво вплинути на їхнє сприйняття останнім, що несе ризики для безсторонності суду.

У контексті дослідження предмету доказування було б неправильним не звернути увагу на поняття меж доказування. Це поняття пов'язане із предметом доказування, але не є тотожним йому.

Є. Г. Коваленко писав, що правильність встановлення меж доказування в кримінальному провадженні передбачається забезпеченням необхідної повноти з'ясування обставин, які складають предмет доказування та забезпеченням використання з цією метою лише доказів, які є допустимими в обсязі необхідному для правильних висновків у провадженні¹¹.

Межі доказування – це певні кордони дослідження обставин предмета доказування. Наприклад, при дослідженні питання про форму вини суб'єкта злочину, відповідні суб'єкти повинні дати відповідь за допомогою доказів про те чи мав місце умисел (прямий, непрямий) чи необережність (злочинна самовпевненість, злочинна недбалість). Якщо зібрано достатньо доказів, щоб

¹¹ Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2006. С. 93.

однозначно відповісти на це питання, то немає сенсу подальший процес дослідження цього питання.

«Якщо предмет доказування – це комплекс (система) обставин, що є підставою для вирішення кримінального провадження, то межами доказування є границя, «глибина» дослідження обставин предмета доказування і доказових фактів, які ці обставини підтверджують/спростовують», – зазначив В. О. Попелюшко¹².

Важливість правильного визначення меж доказування полягає у тому, що це допомагає реалізовувати принцип розумності строків, який закріплений у ст. 28 КПК України. Там зазначено: «Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень». Також правильне визначення меж предмета доказування суттєво економить ресурси держави, які вона використовує у кримінальному провадженні.

Підсумувати варто твердженням, що предмет доказування – це центральна категорія і теорії доказів і кримінального процесу, оскільки саме навколо з'ясування обставин, значущих для прийняття остаточного рішення у кримінальному провадженні, будується діяльність як сторони обвинувачення і сторони захисту, так і самого суду, який повинен правильно оцінити зібрані сторонами докази у процесі доказування та прийняти аргументоване рішення, яке буде найбільш відповідним істині.

1.2. Класифікація предмета доказування на види

¹² Попелюшко В. О. Лекції з курсу «Теорія доказів». URL: <https://moodle.oa.edu.ua/>

У ст. 91 КПК України визначено загальні, універсальні обставини, які у сукупності складають предмет доказування у кримінальному провадженні, але очевидним є те, що кожна сторона кримінального провадження, наприклад, буде мати свій предмет доказування, відповідний її завдань у цьому провадженні. Водночас, кожне окреме кримінальне провадження буде передбачати свій індивідуальний та унікальний предмет доказування.

Загальний предмет доказування повинен бути універсальним та безстороннім, а тому предмет доказування, який визначений у ст. 91 КПК України піддається істотній критиці з боку науковців, в тому числі В. О. Попелюшка.

У кримінальному провадженні, згідно ст. 91 КПК України, підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). Тобто законодавець визначив, що у кожному конкретному кримінальному провадженні обов'язково повинна бути встановлена подія кримінального правопорушення. При цьому не взято до уваги той факт, що часто кримінальні провадження відкриваються внаслідок надання помилкових чи неправдивих відомостей і тоді після з'ясування факту відсутності події кримінального правопорушення такі провадження закриваються.

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Знову ж таки, особа, якій висунуто підозру або обвинувачення необов'язково повинна бути винною у вчиненні кримінального правопорушення. Поряд із обвинувальними вироками існують також виправдувальні вироки, а тому неправильно у загальному предметі доказування, на нашу думку, яка базується на думці авторитетних науковців, зазначати лише про те, що має бути встановлена винуватість обвинуваченого, оскільки це

створює логічну помилку розуміння обставин предмета доказування, які служать не лише стороні обвинувачення.

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. Шкода також може бути відсутня в силу певних обставин у кримінальному провадженні.

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

На думку В. О. Попелюшка предмет доказування у ст. 91 КПК України повинен мати наступний вигляд:

1) наявність чи відсутність події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість чи невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, наявність чи відсутність вини, її форма, наявність чи відсутність мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення;

3) наявність шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, її вид і розмір, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

На нашу думку, такий виклад обставин предмету доказування є найбільш точним і вдалим з огляду на важливість врахування того факту, що в кримінальну провадженні має бути встановлена така істина, а не доведена винуватість особи, як хибно на практиці думають окремі суб'єкти, які виконують функції держави у кримінальному провадженні.

Предмет доказування злочинів буде відрізнятися також і від предмету доказування кримінальних проступків. Предмет доказування злочину, вчиненого неповнолітнім, буде відрізнятися від предмету доказування злочину, який вчинила повнолітня особа.

На думку В. О. Попелюшка, важливими та специфічними видами предмета доказування є:

1) предмет доказування у кримінальних провадженнях на підставі угод про примирення і визнання винуватості, як різновид предмета обвинувачення, де основними елементами предмета доказування є: 1) добровільність укладення угоди; 2) відповідність її вимогам КПК та/або закону (ч. 6 7 ст. 474 КПК);

2) предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх як конкретизований предмет обвинувачення чи виправдання, де додатково до відповідних обставин, передбачених ст. 91 КПК чи їх відсутності, з'ясовуються обставини, пов'язані із специфікою суб'єкта злочину (повні і всебічні відомості про його вік, стан здоров'я, рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси тощо) (ст. 485 КПК);

3) предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру, який своєю чергою, має два різновиди (ст. 505 КПК).

а) предмет доказування у провадженнях, у яких особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності, чи обмеженої осудності, де основними елементами предмета доказування є: 1) вчинення особою суспільно небезпечного діяння; 2) вчинення особою даного діяння в стані неосудності чи обмеженої осудності;

б) предмет доказування у провадженнях, у яких особа вчинила кримінальне правопорушення (злочин) і після його вчинення але до ухвалення вироку захворіла на психічну хворобу, основними елементами якого є:

1) вчинення особою кримінального правопорушення (злочину); 2) характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби у особи з часу після вчинення злочину і до ухвалення вироку.

4) предмет доказування у кримінальних провадженнях про застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (ст. 501 КПК), основними елементами якого є:

а) чи мало місце суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом; б) чи вчинено це діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до

настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння; в) обставини, що свідчать про необхідність застосування до нього примусового заходу виховного характеру і якого саме, або навпаки, про відсутність такої необхідності.

5) предмет доказування у провадженнях щодо юридичної особи (ч. 3 ст. 284 КПК)¹³.

Ці предмети доказування можна виділити із врахуванням особливостей обставин, які лежать в їх основі і наслідків їх з'ясування.

Логічним буде зазначити те, що предмет доказування злочинів у сфері обігу наркотичних речовин буде іншим, аніж предмет доказування злочинів проти громадської безпеки. Важливість формування родового предмету доказування полягає у тому, що певні характерні риси окремих злочинів дозволяють попередньо визначити механізм їх розслідування, а також перелік важливих обставин, встановлення яких буде визначальним для розкриття цих злочинів і притягнення винних осіб до відповідальності. Важливими є застосування доробок та напрацювань криміналістики, які стосуються тактики та техніки розслідування окремих категорій злочинів. Разом із родовим предметом доказування, це суттєво спрощує роботу суб'єктів доказування у кримінальному провадженні.

Індивідуальний або конкретний предмет доказування стосується саме окремого кримінального провадження. Цей предмет доказування вибудовується вже із врахуванням особливостей та специфічних ознак окремого провадження.

Згадувалось у цьому дослідженні вже і про існування фактів, які іноді називають локальним предметом доказування¹⁴, що мають значення для прийняття певних процесуальних рішень. У більшості випадків – це стосується рішень, які передбачають застосування державному примусу до особи у вигляді обмеження її прав та свобод.

¹³ Попелюшко В. О. Лекції з курсу «Теорія доказів». URL: <https://moodle.oa.edu.ua/>

¹⁴ Глов'юк І. В. Особливості доказування у спеціальному досудовому розслідуванні: окремі питання. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/156903105.pdf>

У статті 132 КПК України вказано: «Застосування заходів забезпечення кримінального провадження є можливим лише, якщо прокурор доведе наявність локального предмету доказування, який складається із таких обставин:

1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;

3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням».

Недоведеність зазначених обставин суб'єктом ініціювання тягне за собою відмову суду від застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

В. О. Попелюшко поділив предмет доказування залежно від критерію характеру основного питання усіх разом узятих і кожного окремого кримінального провадження – питання про винуватість чи невинуватість особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування.

Професор запропонував ділити предмет доказування на три види:

1. Предмет доказування у виді «предмета обвинувачення».
2. Предмет доказування у виді «предмета виправдання» (реабілітації) – як предмет обвинувачення в його запереченій (негативній) формі.
3. Нейтральний» (процесуальний) предмет доказування¹⁵.

Коротко охарактеризуємо специфіку кожного із зазначених видів предмета доказування. Предмет обвинувачення використовується стороною обвинувачення, на якій у силу норм ст. 92 КПК України лежить тягар доказування. Суть в тому, що кримінальний процес України передбачає принцип, що ніхто не повинен доказувати свою невинуватість, що є результатом

¹⁵ Попелюшко В. О. Лекції з курсу «Теорія доказів». URL: <https://moodle.oa.edu.ua/>

запозичення ідей демократичного кримінального процесу, які вже давно закріплені на рівні законодавства розвинутих європейських держав, США та Канади. Про важливість цього системоутворюючого принципу кримінального процесу говорить і факт закріплення його у Конституції України. Ст. 62 Конституції України гласить: «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину». Якщо підозрюваний, обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинуватість, то очевидно, що слідчий, прокурор мають за обов'язок це робити. Сторона захисту ж не є пасивним спостерігачем того як прокурор, слідчий доводять вину особи, але й також має право активної участі (відповідно до згаданого принципу змагальності) у доказуванні. Основною діяльністю сторони захисту у цьому випадку є спростування доказів та доводів сторони обвинувачення. Для цього також збираються та перевіряються докази. Сторона захисту є процесуально слабшою і не має стільки інструментів для доказування як сторона обвинувачення, але при правильному підході вона все ж може виконувати належним чином свої завдання, за допомогою також контролю сторони обвинувачення на предмет законності її діяльності.

Третій і не менш важливим видом предмету доказування, про який писав В. О. Попелюшко, є нейтральний предмет доказування. Нейтральний предмет доказування складається із обставин, що не дають відповідь на запитання про винуватість чи невинуватість особи, але їхнє встановлення має важливе процесуальне значення¹⁶.

Резюмуємо цей підрозділ твердженням про те, що предмет доказування – це пластична та універсальна категорія кримінального процесу, яка змінює свою суть залежно від умов її використання. Проте, є певні загальні обставини, які притаманні і важливі для будь-якому кримінальному провадженню, незалежно від кваліфікації діяння, особливостей особи підозрюваного, обвинуваченого чи суб'єкта, який здійснює процес доказування.

¹⁶ Попелюшко В. О. Лекції з курсу «Теорія доказів». URL: <https://moodle.oa.edu.ua/>

Висновки до Розділу I

1. Предмет доказування – це сукупність важливих фактів, встановлення яких є обов'язковим для правильного вирішення кримінального провадження.

2. Значення предмета доказування розкривається через його важливість для реалізації завдань та принципів кримінального провадження.

3. Предмет доказування можна класифікувати на загальний, родовий та індивідуальний. Відповідно до інших критеріїв предмет доказування ділиться на предмет обвинувачення, предмет виправдання та нейтральний або процесуальний предмет. Існують й інші способи ділення предмета доказування залежно від окремих критеріїв.

РОЗДІЛ II

ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ

2.1. Діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення

Критерієм виділення предмету обвинувачення та предмету виправдання є питання про винуватість особи. У предметі обвинувачення дається відповідь на питання про винуватість особи. Навіть доказування обставин, які є підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності, здійснюється вже щодо особи, винна якої була доведена у вчиненні кримінального правопорушення.

Центральною та головною обставиною предмета обвинувачення є діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення. Її наявність чи відсутність є визначальною для долі кримінального провадження. Очевидно, що під діянням, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення, варто розуміти в найширшому сенсі подію кримінального правопорушення.

У науці кримінального процесу діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення також прийнято окремими науковцям називати головним фактом. М. М. Михеєнко писав, що безпосередньо завдання доказування полягає в установленні всіх обставин, які входять до предмета доказування¹⁷. Разом з тим, якщо взяти до уваги, що необхідно встановити насамперед, без установлення чого не можливе встановлення інших обставин, то стає зрозуміло, що такою обставиною, тобто «головним фактом» – є подія злочину. У практичному плані, саме встановлення слідчим обставин події кримінального правопорушення робить необхідним і

¹⁷ Михеєнко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. К.: Вища шк., 1984. С. 11.

можливим установлення інших обставин, які складають предмет доказування в кримінальному провадженні¹⁸.

Важливість саме цієї обставини предмета обвинувачення полягає у двох аргументах:

1) без встановлення діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення, не можливе встановлення всіх наступних обставин кримінального провадження;

2) відсутність діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення є підставою для закриття кримінального провадження (відповідно до ч. 1 ст. 284 КПК України).

Невипадковим є те, що законодавець у ст. 91 КПК України визначив подію кримінального правопорушення першою у переліку обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Раціонально, що немає сенсу встановлення обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, якщо не встановлено подію кримінального правопорушення.

На нашу думку, поняття «діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення» є влучнішим і точнішим, ніж поняття «подія злочину». Аргументуємо це тим, що у кримінальній і кримінальній процесуальній науці під «діянням» прийнято розуміти:

- 1) дії особи;
- 2) бездіяльність особи.

Подія ж поняття, яке може використовуватися без прив'язки до певної особи, діяння ж завжди є тим, що здійснює особа (у цьому випадку – суб'єкт злочину). Водночас, суб'єктів сторони обвинувачення не цікавлять будь-які

¹⁸ Степаненко А. С. Головний факт доказування. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу. відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 1. С. 712.

діяння, а лише ті, які за своїми ознаками відповідають складу кримінального правопорушення. Тобто ті діяння, за які держава притягує особу до кримінальної відповідальності.

Водночас, у цьому випадку діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення, включає в себе і з'ясування суб'єкта злочину. Законодавець ж розділив ці дві обставини, які є визначальними для кримінального провадження. Обставина «винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення» - друга у переліку, визначеному у ст. 91 КПК України. На нашу думку, у загальному предметі доказування таке роз'єднання цих обставин є логічним з огляду на той факт, що у кримінальному провадженні може бути встановленою подія злочину, але може бути з'ясована невинуватість підозрюваного, обвинуваченого. У цьому випадку розслідування повинне продовжуватися до моменту виявлення винної особи та притягнення її до кримінальної відповідальності за вчинене.

В Особливій частині Кримінального кодексу України законодавець визначив певні діяння, які є кримінально караними. Тут кожен злочин як певне діяння розкрито через суттєві його ознаки, які дозволяють визначити, що саме конкретний злочин було вчинено. Кожен злочин має свій унікальний склад злочину – сукупність юридично важливих для кваліфікації ознак (в першу чергу, це об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона та суб'єктивна сторона злочину).

А. А. Вознюк писав, що фактично всі ознаки злочину, за винятком суспільної небезпеки, конкретизовані в юридичній конструкції – склад злочину, який утворюють чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. Усі ці елементи мають обов'язкові та факультативні ознаки – суспільні відносини, предмет злочину, потерпілого від злочину, діяння, наслідок, причинно-наслідковий зв'язок, місце, час, спосіб, знаряддя і засоби

вчинення злочину, ознаки загального та спеціального суб'єкта, вину, мотив, мету та емоційний стан¹⁹.

Отож, робимо висновок про те, що діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення, це обставина, яка включає в себе кілька інших обставин, встановлення яких дозволяє однозначно стверджувати про факт вчинення злочину. На нашу думку, це:

- 1) наявність об'єкта злочину;
- 2) діяння, яке підпадає під ознаки об'єктивної сторони конкретного злочину;
- 3) суб'єкт, який може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, тобто фізична, осудна особа, яка досягнула віку кримінальної відповідальності;
- 4) обставини, які вказують на особливості суб'єктивної сторони злочину.

Також можуть бути встановленими і інші важливі обставини, наприклад, для кваліфікації діяння за ст. 307 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів». Обов'язковими для провадження щодо вчинення цього злочину є встановлення предмету злочину – наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги, а також мети – збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.

Для встановлення зазначеної обставини предмета обвинувачення, спершу, потрібно повністю та всебічно дослідити діяння, а вже потім здійснювати його співставлення із складом конкретного кримінального правопорушення. Найчастіше співставлення здійснюється із використанням логічних методів індукції та дедукції, які допомагають прийти до висновку шляхом звуження кола кримінальних правопорушень до того, який саме злочин було вчинено.

¹⁹ Вознюк А. А. Поняття кримінально-правової характеристики злочинів. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvknuvs_2013_1_22.pdf

Для підтвердження зазначеного проаналізуємо обвинувальний вирок Г. Дронову та О. Зайцевій, яких визнали винними у смертельній ДТП, що сталася 18 жовтня 2017 року у м. Харків.

Фактично, встановлюючи діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення, суб'єкт сторони обвинувачення повинен встановити ті обставини події злочину, які є важливими для кримінально-правової кваліфікації діяння.

У ньому зазначено: «18 жовтня 2017 року приблизно о 20:43 год. ОСОБА_24 керував технічно справним автомобілем, на якому рухався по пл. Конституції з боку вул. Римарської у напрямку перехрестя вул. Сумської та пров. Мечникова у м. Харкові, зупинився перед зазначеним перехрестям за світлофором на забороняючий рух червоний сигнал світлофора»²⁰.

У цьому абзаці було встановлено, що суб'єкт злочину керував саме технічно справним автомобілем, що дозволяє зробити висновок про те, що він міг контролювати рух автомобіля, його швидкість та мав можливість зупинити його. Відтворюється послідовність обставин події злочину, а саме місце, де перебував суб'єкт злочину на початку його здійснення, а також його дії. Діяння осіб було кваліфіковано за ч. 3 ст. 286 КК України. Проаналізуємо, які обставини предмета обвинувачення дозволили здійснити саме таку кваліфікацію. Диспозиція ст. 286 КК України гласить: «порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження, якщо вони спричинили загибель кількох осіб...».

«Після чого, діючи необережно, відновив рух автомобіля на забороняючий рух транспортних засобів червоний та жовтий сигнал світлофора та почав перетинати перехрестя вул. Сумської та пров. Мечникова у м. Харкові. Перед початком руху ОСОБА_24 не переконався у безпеці своїх дій, проявив неухважність, своєчасно не виявив небезпеку у вигляді автомобіля «Lexus RX

²⁰ Вирок Київського районного суду м. Харкова від 26.02.2019. у справі № 640/1664/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>

350», під керуванням ОСОБА_25, яка рухалась по пл. Конституції з боку вул. Короленко у напрямку вул. Сумської, тобто з права наліво по ходу руху автомобіля «Volkswagen Touareg», не вжив заходів для зменшення швидкості аж до зупинки транспортного засобу, внаслідок чого сталося зіткнення автомобілів, та «Lexus RX 350», р.н., з подальшим виїздом останнього за межі проїзної частини та наїзду на пішоходів»²¹.

У цьому абзаці вже встановлено і діяння, яке відображає об'єктивну сторону злочину. Також було встановлено суб'єктивну сторону злочину, а саме необережність дій суб'єкта злочину, який повинен був перевірити безпечність своїх дій, враховуючи те, що він знаходився у місті, а також те, що він був за рулем автомобіля – джерела підвищеної небезпеки. Також суб'єкт злочину не вчинив дій, які могли б попередити завдану шкоду. Суб'єкту обвинувачення потрібно було встановити конкретні дії чи бездіяльність особи, які є порушенням встановлених правил дорожнього руху для кваліфікації діяння за ст. 286 КК України.

«Своїми діями ОСОБА_24 грубо порушив вимоги п.п. 8.7.3 (є), 8.10, 10.1 Правил дорожнього руху України, згідно з якими:

п. 8.7.3 «Сигнали світлофора мають такі значення: є) поєднання червоного і жовтого сигналів забороняють рух і інформує про наступне вмикання зеленого сигналу»;

п. 8.10 «У разі подання світлофором (крім реверсивного) або регулювальником сигналу, що забороняє рух, водії повинні зупинитися перед дорожньою розміткою 1.12 (стоп-лінія), дорожнім знаком 5.62 «Місце зупинки», якщо їх немає - не ближче 10 м до найближчої рейки перед залізничним переїздом, перед світлофором, пішохідним переходом, а якщо і вони відсутні та в усіх інших випадках - перед перехрещуваною проїзною частиною, не створюючи перешкод для руху пішоходів»;

²¹ Вирок Київського районного суду м. Харкова від 26.02.2019. у справі № 640/1664/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>

п. 10.1 «Перед початком руху, перестроюванням та будь-якою зміною напрямку руху водій повинен переконатися, що це буде безпечно і не створить перешкод або небезпеки іншим учасникам руху»²².

Внаслідок дорожньо-транспортної події на місці загинуло п'ятеро пішоходів...Пішохід ОСОБА_31, від отриманих під час події тілесних ушкоджень померла у лікарні. Крім того, під час дорожньо-транспортної події травмовано п'ятеро пішоходів.

Встановлення наслідків злочину є важливим для кваліфікації діяння за ч. 3 ст. 286 КК України, оскільки цей кваліфікований вид злочину передбачає наявність тяжких наслідків у вигляді загибелі кількох людей.

Тепер варто звернути увагу на те як в процесі доказування сторона обвинувачення встановила діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення.

Встановлені обставини суб'єктами обвинувачення були підтвердженні такими доказами:

1) висновки судово-медичної експертизи (встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, причин смерті тощо), судової комплексної автотехнічної та транспортно-трасологічної експертизи (для визначення справності автомобілів), висновки судової комплексної автотехнічної експертизи лакофарбових матеріалів та покриттів, транспортно-трасологічної та автотехнічної експертизи (для встановлення причин пошкоджень автомобіля).

2) показання потерпілих осіб;

3) показання свідків;

4) дані протоколів огляду місця події та транспортних засобів, протоколів слідчих експериментів;

5) даними документів КП «Харків-Сигнал», в яких міститься інформація про світлофорний об'єкт вул. Сумська - пров. Мечнікова та параметри програми його світлофорного регулювання, а також схеми дислокації дорожніх знаків,

²² Вирок Київського районного суду м. Харкова від 26.02.2019. у справі № 640/1664/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>

розташованих на перехресті вул. Сумська - пров. Мечникова в м. Харкові станом на 18.10.2017;

б) іншими доказами.

Із зазначеного випливає, що діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення, є центральною обставиною предмета обвинувачення, оскільки саме встановлення цієї обставини дозволяє говорити про вчинення конкретного злочину конкретною особою.

Суб'єкт доказування спершу збирає та перевіряє докази, які підтверджують той факт, що було вчинено злочин. Наприклад, в означеній справі факт події злочину підтверджується обстановкою місця вчинення злочину, а саме наявність потерпілих осіб, наявність автомобільних засобів та осіб, які здійснили відповідний наїзд. Показаннями свідків, потерпілих. Також саму подію злочину було зафіксовано на відповідні камери. Подальші експертизи допомогли встановити взаємозв'язки між діянням суб'єктів злочину та їх наслідками. Вина обвинувачених осіб у цьому випадку лежить поза розумним сумнівом.

Враховуючи, що перша обставина предмета обвинувачення об'єднує подію кримінального правопорушення та винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, то варто звернути увагу на особливості визначення цих обставин у КПК України та зв'язок їх елементів із предметом обвинувачення.

У ст. 91 КПК України подія кримінального правопорушення визначена не лише як об'єктивна сторона злочину. У дужках законодавець вказав, що йдеться також про час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення. Проте згадки саме про діяння, яка має ознаки кримінального правопорушення не йдеться. На нашу думку, суб'єкт доказування повинен першою чергою дослідити саме наявність об'єктивної сторони злочину, тобто діяння (дія чи бездіяльність), що може мати ознаки злочину.

Важливе значення має встановлення наслідків цього діяння та причинно-наслідкового зв'язку між діянням та наслідками. Старою, але надзвичайно

цікавою у цьому контексті є Ухвала колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 22. 02. 1996 року²³.

Г. було пред'явлено обвинувачення в тому, що він після розвантаження бетону на будівельному майданчику пансіонату на порушення вимог п. 9.1 Правил дорожнього руху (1094-93-п) не переконався у безпеці своїх дій, почав рухатись автомашиною КамАЗ і наїхав на Є., внаслідок чого той був смертельно травмований.

Постановляючи виправдувальний вирок, суд визнав, що в діях Г. немає складу злочину, передбаченого ст. 215 КК України. При цьому він виходив з того, що з урахуванням обставин, за яких травмовано Є., останній не був учасником дорожнього руху, а фактично сам грубо порушив правила безпеки на виробництві, коли самовільно проник під автомашину, і саме ці його дії, а не дії водія перебувають у причинному зв'язку з наслідками, що настали.

Цікавою є позиція суду першої інстанції у цьому випадку, який без аналізу вказаних норм кримінального права (які на сьогоднішній є застарілими) взагалі відходить від універсального розуміння поняття казусу, яке є актуальним і сьогодні.

Про це зазначає і Верховний Суд України: «Проте казус може мати місце лише за умови, коли особа (в даній справі - водій Г.) не передбачала й не могла передбачати наслідки своїх дій чи бездіяльності. З матеріалів же справи вбачається: Г. як на попередньому слідстві, так і під час судового розгляду справи визнав, що не виконав вимог п. 9.1 Правил дорожнього руху, зокрема, перед початком руху не обійшов автомашину справа і, таким чином, не переконався повною мірою в безпеці руху. У справі двічі було проведено автотехнічну експертизу, й в обох випадках експерт дійшов висновку, що Г. перед початком руху автомашиною повинен був переконатися в безпеці своїх дій, тобто діяти відповідно до вимог п. 9.1 Правил дорожнього руху»²⁴.

²³ Ухвала колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 22. 02. 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087700-96#Text>

²⁴ Ухвала колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 22. 02. 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087700-96#Text>

Отже, важливим є встановлення причино-наслідкового зв'язку між діянням та його наслідками, оскільки це відіграє важливу роль для предмета доказування.

Ця справа підтверджує важливість також правильної оцінки встановлених обставин з кримінально-правової точки зору. Сторона обвинувачення на стадії досудового розслідування, в тому числі, вирішує питання про передання до суду обвинувального акта, в якому має бути здійснена кваліфікація діяння за відповідною статтею Особливої частини КК України.

Увагу потрібно приділити у контексті діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення, також і на малозначимі діяння.

Малозначне діяння – це дія або бездіяльність, які не є злочином, оскільки лише формально містять ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК України).

Малозначності діяння притаманні такі ознаки:

- 1) формально містить ознаки, що характеризують певний злочин;
- 2) не володіє суспільною небезпекою притаманною для злочину;
- 3) суб'єктивно, за задумом особи, що його вчиняє, не спрямовано на заподіяння істотної шкоди.

Суд зазначив, що специфіка встановлення малозначності діяння полягає в обов'язковій сукупності трьох умов: формальна наявність у вчиненому діянні ознак складу злочину, передбаченого КК, тобто всіх тих передбачених у законі об'єктивних і суб'єктивних ознак, що у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК характеризують певний склад злочину. Діяння, яке не містить хоча б однієї ознаки складу злочину, не може визнаватись малозначним; малозначне діяння не становить суспільної небезпеки, яка є типовою для певного злочину. Це виражається в тому, що воно не заподіює взагалі шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі, або заподіює їм явно незначну

(мізерну) шкоду; малозначне діяння не повинно бути суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди.

Відтак, визнаючи діяння малозначним, суду потрібно враховувати не тільки фактично заподіяну шкоду, але й те, на що було направлено діяння і до яких втрат могло це призвести²⁵.

У сучасній судовій практиці збереглося схоже розуміння поняття малозначимості діяння. Суд вказує, що специфіка встановлення малозначності діяння полягає в обов'язковій сукупності трьох умов: формальна наявність у вчиненому діянні ознак складу злочину, передбаченого КК, тобто всіх тих передбачених у законі об'єктивних і суб'єктивних ознак, що у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК характеризують певний склад злочину. Діяння, яке не містить хоча б однієї ознаки складу злочину, не може визнаватись малозначним; малозначне діяння не становить суспільної небезпеки, яка є типовою для певного злочину. Це виражається в тому, що воно не заподіює взагалі шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі, або заподіює їм явно незначну (мізерну) шкоду; малозначне діяння не повинно бути суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди.

Відтак, визнаючи діяння малозначним, суду потрібно враховувати не тільки фактично заподіяну шкоду, але й те, на що було направлено діяння і до яких втрат могло це призвести.

Примітно, що для деяких злочинів важливе місце займають й інші факультативні ознаки об'єктивної сторони злочину. Якщо розглядати питання про місце злочину, то можна навести приклад розслідування злочину, передбаченого ст. 305 КК України, а саме «контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів».

Науковці зазначили, що для кваліфікації за ст. 305 КК істотне значення має місце (митний кордон) скоєння злочину. Митний кордон України це межі митної

²⁵ Постанова ККС ВС від 13. 11. 2018 року у справі № 401/2807/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77968960>

території України; митний кордон збігається з державним кордоном України, за винятком меж територій спеціальних митних зон. Спеціальні митні зони є частиною території України, на яку поширюється митний режим спеціальної митної зони (ст. 218 Митного кодексу України²⁶). Спосіб приховування наркотиків і психотропних речовин не впливає на кваліфікацію злочину, однак стосовно до контрабанди це можуть бути спеціальні схованки, а також пристосування з метою приховування конструктивних ємкостей та предметів, які попередньо були піддані розбиранню і демонтажу. Імпорт, експорт, транзит наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів, що ввозяться в Україну без сертифікату, утворюють порушення митних правил²⁷.

Верховний Суд, розглядаючи скаргу сторони захисту, в основі якої лежало питання доведеності вини особи у скоєнні злочину, передбаченого ст. 305 КК України, вказав, що стосується доводів касаційної скарги захисника ОСОБА_3 про відсутність складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 305 КК, оскільки не доведено переміщення психотропних речовин через державний кордон, то вони спростовуються наступним. Під переміщенням через митний кордон слід розуміти ввезення на митну територію України психотропних речовин у будь-який спосіб. Предмети контрабанди можуть бути переміщені через сухопутний, морський або повітряний кордон як разом з особами, які його перетинають, так і окремо від них, наприклад, у разі відправлення вантажу поштою. Обов'язковою ознакою складу злочину є місце його вчинення – це митний кордон. Митний кордон збігається з державним кордоном України, за винятком меж спеціальних митних зон. Межі територій спеціальних митних зон є складовою митного кордону України.

З матеріалів провадження встановлено, що ОСОБА_1 придбав психотропну речовину МДМА через мережу «Інтернет», посилка із зазначеною

²⁶ Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17>

²⁷ Мирошніченко Н. А. Кваліфікація контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/46_2012/43.pdf

речовиною була направлена з Нідерландів особі, з якою ОСОБА_1 попередньо домовився про отримання такої посилки – ОСОБА_5, та прибула до ДОПП ПАТ «Укрпошта».

Під час огляду даного відправлення на митниці було виявлено 401 таблетку з маркуванням «Tesla», взяті проби товару, в якому згідно з висновком експерта містилася особливо небезпечна психотропна речовина, обіг якої заборонено. Оскільки вказану речовину було виявлено саме під час митного контролю, то суд вірно кваліфікував дії засудженого за ч. 3 ст. 305 КК²⁸. Якщо місце злочину відмінне від митного кордону України, то очевидно, що діяння буде кваліфікуватися за іншими статтями КК України.

Іншою факультативною ознакою об'єктивної сторони злочину, яка може мати значення для кваліфікації конкретного кримінального правопорушення є спосіб вчинення злочину. Розглянемо ч. 3 ст. 299 КК України, в якій закріплено злочин «жорстоке поводження з тваринами» і відповідальність за нього. У ній зазначено: «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені з особливою жорстокістю або у присутності малолітнього чи неповнолітнього, або щодо двох і більше тварин, або повторно, або групою осіб, або вчинені активним способом». У самій конструкції цієї норми законодавець вказав про те, що відповідальність настає у випадку, якщо злочин вчинено активним способом. У розрізі тлумачення цієї норми виникають логічні питання щодо того як має бути доведений стороною обвинувачення активний спосіб вчинення жорстокого поводження з тваринами, якщо у інших частинах ст. 299 КК України не йдеться про пасивний спосіб вчинення злочину: «жорстоке поводження з тваринами, що відносяться до хребетних, у тому числі безпритульними тваринами, що вчинене умисно та призвело до каліцтва чи загибелі тварини, а також нацьковування тварин одна на одну чи інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до

²⁸ Постанова Верховного Суду від 9 квітня 2020 року у справі № 727/6578/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345>

вчинення таких дій» всі із цих альтернативних діянь можуть вчинятися і вчиняються активним способом. Єдине визначення поняття «активного способу» в контексті ст. 299 КК України можна зустріти у Порівняльній таблиці до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин: «у цій статті під активними способами слід розуміти нанесення ушкоджень колючим чи ріжучим предметом, із застосуванням вогнепальної зброї, отруйних речовин, нанесення ударів, побоїв, що призвели до заповідання тілесних ушкоджень, каліцтва або смерті тварини, травматична ампутація частин тіла тварини, розтин живої тварини, підпалювання, скидання з висоти, утоплення, закопування, нацькування однієї тварини на іншу, розведення собак, котів з метою збуту їх шкіри або м'яса, отримання продуктів і сировини тваринного походження, інші дії, які спричинили тілесні ушкодження, каліцтво чи смерть тварини, або умертвіння тварини особою, що не уповноважена на такі дії, або за відсутності встановлених законом підстав, чи негуманними методами»²⁹.

Очевидно, що при з'ясуванні наявності активного способу вчинення злочину, передбаченого ст. 299 КК України, у слідчого, прокурора виникнуть істотні проблеми, а тому всі діяння, які будуть мати відповідні ознаки будуть кваліфікуватися за ч. 1 ст. 299 КК України – на практиці просто неможливо довести у цьому випадку наявність активного способу. Це свідчить про недосконалість законодавчої роботи, яка має згубні наслідки для роботи суб'єктів доказування.

У контексті предмета доказування кримінального провадження, яке стосується вчинення злочину «жорстоке поводження з тваринами» варто зауважити важливість суб'єктів доказування доведення, що було вчинено саме

²⁹ Порівняльна таблиця до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=60020&pf35401=426875>

злочин, а не адміністративне порушення з аналогічною назвою, закріплене у ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення³⁰.

Верховний Суд вказує, що місцевий суд призначив чоловікові покарання у виді арешту на строк 1 місяць. Апеляційний суд скасував вирок місцевого суду в частині призначеного покарання та ухвалив новий вирок — арешт строком на 4 місяці. Захисник просив ВС скасувати обидва вирокі, посилаючись на те, що в діях чоловіка відсутній склад інкримінованого йому злочину, адже такі дії підпадають під ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП.

Колегія суддів ККС у складі ВС зазначила, що суд першої інстанції, взявши до уваги всі досліджені в судовому засіданні докази, зробив такий обґрунтований висновок. Чоловік, діючи умисно; зневажаючи загальноприйняті в суспільстві норми моралі щодо ставлення до тварин; порушуючи встановлену законом норму про заборону вчинення дій, що суперечать принципам захисту тварин від жорсткого поводження; з метою вбивства собаки, із застосуванням жорстоких методів, які вчиняються особливо болючим способом, шляхом заподіяння травм знущався над твариною.

У постанові ВС йдеться про те, що місцевий суд правильно кваліфікував дії особи за ч. 1 ст. 299 КК України (у зазначеній редакції), а апеляційний суд дійшов переконливого висновку про доведеність винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення та навів мотиви щодо визнання безпідставними доводів захисника про наявність у діях чоловіка складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП³¹.

В. І. Сахаров тлумачить засоби та знаряддя вчинення злочину як процеси або предмети матеріального світу, які суттєво впливають на характер та міру

³⁰ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>

³¹ Постанова ККС ВС від 03. 07. 2018 р. у справі № 663/2025/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75286642>

суспільної небезпечності злочинного діяння, використовуючи які особа здійснює вплив на об'єкти кримінально-правової охорони³².

Важливе місце у предметів доказування кримінальних проваджень, які стосуються окремих видів злочинів, займає знаряддя злочину. Я. В. Прудников писав, що знаряддя злочину має значення для розслідування таких злочинів, зокрема таких, як зброя: ч. 1, ч. 2 ст. 248 (Незаконне полювання); ч. 1 ст. 258 (Терористичний акт); ч. 1 ст. 294 (Масові заворушення); ч. 4 ст. 296 (Хуліганство); ч. 2 ст. 393 (Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти); ч. 4 ст. 405 (Погроза або насильство щодо начальника); ч. 1 ст. 439 (Застосування зброї масового знищення)³³.

Сукупно, вказане демонструє наскільки різноманітними можуть бути вимоги законодавства щодо встановлення обставин об'єктивної сторони конкретного злочину. У кожному випадку суб'єкт доказування сторони обвинувачення має раціонально та логічно поставитися до вирішення питання з'ясування всіх цих обставин на основі попередньо отриманих відомостей, які стали підставою для відкриття кримінального провадження.

Визначення діяння, яке має ознаки конкретного правопорушення як сукупності обставин предмета доказування, які стосуються ознак складу кримінального правопорушення, змушує звернутися також до обставини, яка свідчить про наявність також і конкретного об'єкта і предмета злочину. Об'єкт злочину – це найбільш теоретична і найменш прикладна ознака складу кримінального правопорушення, яка, тим не менш, є обов'язковою і повинна бути встановленою у кожному кримінальному провадженні.

С. В. Колос дослідив, що Основні теорії та концепції об'єктом злочину визнають: суспільні відносини (В. І. Борисов, А. Н. Готін, М. Й. Коржанський, Ю. О. Кучер, А. Н. Миколенко, М. О. Мягков, А. А. Пінаєв, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, І. І. Чугунников); соціальні цінності (П. С. Матишевський, Т. І.

³² Сахаров В. И. Средства и орудия совершения преступления и их уголовно-правовое значение : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1999. С. 11.

³³ Прудников Я. В. Поняття та види засобів вчинення злочину. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1541665953.pdf>

Присяжнюк, Є. В. Фесенко); соціальні блага (С. Б. Гавриш, А. Ф. Зелінський та В. М. Куц); блага, інтереси і права (В. Т. Дзюба); право охоронювані інтереси та блага особистості, суспільства або держави (О. Ф. Бантищев); правовідносини (С. Я. Лихова); блага та суспільні відносини (А. М. Ришелюк); сфери життєдіяльності людей (В. П. Ємельянов); соціальну оболонку суспільних відносин (В. М. Трубніков)³⁴.

Загалом на практиці об'єктом злочину можна вважати те, що охороняється державою і на що посягає злочин. Візьмемо для прикладу, найбільш зрозумілий у цьому контексті злочин – умисне вбивство (ст. 115 КК України).

Науковці пишуть, що безпосереднім об'єктом будь-якого вбивства є життя особи (людини). КК захищає життя кожної людини незалежно від її соціального стану, національності, громадянства, віку, стану здоров'я, суспільно-моральної характеристики та інших ознак.

Життя – динамічний стан організму людини, який полягає у неперервності процесів обміну матерією та енергією з оточуючим середовищем. Проявами життя людини, зокрема, є: дихання, рух, збудливість, мислення і спілкування, харчування, виділення, розмноження, ріст. Початком життя людини є час фізіологічних пологів, а кінцевим моментом життя - час настання незворотної смерті³⁵.

Життя захищене у КК України, де зазначено у ст. 1 КК України, де зазначено, що кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Одним із конституційних прав людини і громадянина є право на життя (ст. 27

³⁴ Колос С. В. Об'єкт злочину у науці кримінального права. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/11/38.pdf>

³⁵ Науково-практичний коментар до статті 115 Кримінального кодексу України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004618>

Конституції України³⁶). Доречно зауважити, що у зв'язку із цим, Конституційний Суд України визначив неконституційним покарання у вигляді смертної кари³⁷.

На практиці встановлення об'єкта злочину є похідним, оскільки якщо було встановлено наявність діяння, яке має ознаки злочину, передбаченого ст. 115 КК України, то очевидно, що було порушено право на життя особи через умисне заподіяння особі смерті.

Факультативною, але важливою ознакою складу злочину є предмет злочину. Встановлення у деяких випадках предмету злочину є вирішальним для кваліфікації того чи іншого діяння. Серед вчених є думка, що предмет злочину – це матеріальна річ, в якій проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного або психічного впливу на який завдається соціально небезпечна шкода в сфері суспільних відносин, предмет – це матеріальна сторона об'єкта, але не сам об'єкт³⁸.

Науковці доходять до висновку про те, що предмет злочину – це будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу злочину³⁹.

Характерним для встановлення обставин предмета доказування у кримінальних провадженнях, які стосуються злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів є встановлення предмета злочину, яким є саме наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги.

Найбільш проблемним питанням є з'ясування обставин суб'єктивної сторони злочину. Наприклад, чи був в особи прямий умисел чи непрямий, або ж взагалі умислу не було. Пов'язано це із тим, що суб'єктивна сторона злочину

³⁶ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>

³⁷ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>

³⁸ Вітко О. Ю. Поняття предмета злочину як елемента складу злочину. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/jnn_2013_11_5.pdf

³⁹ Кримінальне право України. Загальна частина: Підручн. за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 3-тє вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2007. С. 133.

характеризує саме внутрішнє відношення суб'єкта злочину до вчинюваних діянь. Прийнято доказувати наявність тих чи інших обставин суб'єктивної сторони злочину через діяння суб'єкта злочину, які можуть свідчити про ті чи інші наміри особи. Наприклад, Верховний Суд зазначає, що великий або особливо великий розмір наркотичного засобу, психотропної речовини їх аналогу або прекурсору, спосіб упакування та розфасування відповідної речовини може свідчити про наявність в особи умислу на збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за наявності й інших достатніх, взаємопов'язаних між собою доказів, які в сукупності вказують на те, що особа мала умисел на збут цих речовин (зокрема, поведінка суб'єкта злочину, дані про те, що особа сама не вживає наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а виготовляє та зберігає їх)⁴⁰.

Загалом у кожному випадку суб'єкт доказування повинен, відштовхуючись від наявної інформації про кримінальне правопорушення, із використанням своїх професійних вмінь та навичок створити план-алгоритм необхідних дій для збирання, перевірки доказів, які мають значення для встановлення наявності чи відсутності діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення. Цю частину дослідження варто підсумувати тим, що сторона обвинувачення має першою чергою боротися за встановлення істини у кримінальному провадженні, а не довести винуватість особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину. У зв'язку із цим, мають збиратися та перевірятися всі докази, які підтверджують чи спростовуються наявність діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення.

2.2. Обставини, що враховуються при призначенні покарання

⁴⁰ Постанова Верховного Суду від 21 червня 2018 року у справі № 712/13128/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74963601>

Обставинами, що враховуються при призначення покарання згідно із ст. 91 КПК України є:

- 1) ступінь тяжкості кримінального правопорушення;
- 2) характеристика особи, які є вчинила злочин;
- 3) обставини, які пом'якшують покарання;
- 4) обставини, які обтяжують покарання.

У ст. 65 КК України зазначено: «суд призначає покарання враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання».

У ПП ВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» вказано: «призначаючи покарання, у кожному конкретному випадку суди мають дотримуватися вимог кримінального закону й зобов'язані враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Таке покарання має бути необхідним і достатнім для виправлення засудженого та попередження нових злочинів»⁴¹.

Зазначене відповідає принципу індивідуалізації покарання. О. І. Ющик писав, що здійснюваний на підставі й у межах ст. 65 КК України принцип індивідуалізації покарання дозволяє суду враховувати все різноманіття явищ і обставин об'єктивного й суб'єктивного порядку, що супроводжують злочин й характеризують особистості, що його вчинили, а також обрати законне, найбільш доцільне покарання винному. Індивідуалізація покарання йде як би від абстрактного до конкретного, від загальних вказівок законодавця, від індивідуалізації діяння, складу злочину й обставинам, що лежать за межами складу, до особистості винного, що вчинила злочинне діяння. Особа, яка вчинила злочин, виявляється центром проблеми індивідуалізації. Загальні засади ст. 65

⁴¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24. 10. 2003 року № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>

КК України, які повинен урахувувати суд і які носять абстрактний характер, реалізуються потім у суді стосовно конкретної особи, яка вчинила злочин⁴².

Справді, загальні положення законодавства, норми конкретизуються у кожному конкретному кримінальному провадженні. Суддя повинен не лише керуватися буквою, але й духом закону, який передбачає розуміння підозрюваного, обвинуваченого як окремої людини, з її особливостями, правами та свободами. Проте, суддя не повинен порушувати принцип змагальності сторін за загальним правилом, а тому обставини, які враховуються при призначенні покарання, мають доказуватися саме сторонами кримінального провадження.

Ф. Искендеров вказав, що індивідуалізація покарання це принцип інституту призначення покарання, відповідно до якого суд, на основі оцінки ряду загальних і спеціальних критеріїв, зазначених у законі, визначає особі, яка вчинила злочин, справедливу міру покарання, спрямовану на досягнення цілей виправлення засудженого і приватної превенції, а також сприяє досягненню інших цілей, поставлених перед покаранням. Індивідуалізація покарання це також принцип відбування покарання, що застосовується у процесі правореалізації при визначенні індивідуальних особливостей відбування покарання та протидії злочинності, нагляду та ресоціалізації особи⁴³.

Обставини, які характеризують особу винного – це обставини, які дозволяють зробити висновки про позитивні та негативні соціальні, фізичні, психічні та правові елементи характеристики особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

На нашу думку, ці обставини – це змінні, які дозволяють максимально відтворити юридично правильну конструкцію кримінальної відповідальності для

⁴² Ющик І. В. Індивідуалізація покарання як кримінально-правовий принцип. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7302/1/%D0%86%D0%9D%D0%94%D0%98%D0%92%D0%86%D0%94%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9F%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%A0%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%99%20%D0%9F%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%9F.pdf>

⁴³ Искендеров Ф. Дуализм правового визначення ознак індивідуалізації покарання: компаративний аналіз. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/7/27.pdf>

конкретної особи із врахуванням всіх її особливостей. Саме встановлення цих обставин дозволяє поглибити сутність кримінальної відповідальності, зробити її максимально наближеною до її мети – перевиховати особу.

Варто зазначити, що з'ясуванню повинні підлягати всі юридично значущі обставини, які можуть мати значення для кримінального провадження, тобто і ті, які йдуть на користь підозрюваного, обвинуваченого, а також і ті, які обтяжують його покарання. Це має значення для того, щоб призначене покарання відповідало критеріям справедливості.

Ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення з'ясовується на основі здійсненої класифікації кримінальних правопорушень у ст. 12 КК України: «кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі».

Ця класифікація кримінальних правопорушень визначає допустимі межі та види покарання, які можуть бути застосовані до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Варто звернутися до судової практики для з'ясування значення ступеня важкості кримінального правопорушення для призначення покарання. Відповідно до ч. 1 ст. 68 КК України при призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями статей 65 – 67 цього Кодексу, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця. У даному випадку посилання на статті 65 – 67 КК України дає змогу зробити висновок, що сформульовані у ч. 1 ст. 68 КК України положення виступають додатковими правовими орієнтирами до загальних засад призначення покарання, передбачених ст. 65 цього Кодексу. Іншими словами, визначаючи вид і розмір покарання особі, яка вчинила незакінчений злочин, суд враховує фактичні обставини в межах трьох загальних критеріїв – ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного, обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, і двох додаткових – які визначають ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця.

Частина 2 ст. 68 КК України передбачає, що за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

Вимоги ч. 2 ст. 68 КК України обмежують максимальний розмір покарання, який може бути призначений за незакінчений злочин. Ця норма має імперативний характер і тому суд зобов'язаний її дотримуватися у всіх випадках призначення покарання за готування до злочину. При цьому призначення покарання за правилами ч. 2 ст. 68 КК України має бути вмотивоване у вирокі суду з обов'язковим посиланням на цю норму закону.

При обчисленні половини від максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК, можливі такі варіанти: 1) одержаний таким чином показник є більшим за мінімальну межу цього покарання; 2) одержаний показник дорівнює його мінімальній межі; 3) одержаний показник є меншим за мінімальну межу відповідного виду покарання. У першому випадку, обираючи конкретний строк або розмір покарання, суд може врахувати фактичні обставини справи та особу винного, тобто зберігає за собою можливість індивідуалізації покарання. В цьому випадку суд визначає розмір покарання між мінімальною межею, визначеною санкцією статті, та максимальною, визначеною на підставі ч. 2 ст. 68 КК. У другому та третьому випадках суд, призначаючи покарання, виявляється «зв'язаним» тим показником, який буде одержаний при застосуванні положень ч. 2 ст. 68 КК⁴⁴.

Характеристика особи, яка вчинила злочин, дає змогу суду оцінити особу поза межами обставин кримінального провадження і вчиненого нею злочину. Це дозволяє визначити, що призвело до ситуації, коли особи стала на злочинний шлях, в яких соціальних зв'язках вона перебувала тощо. Загалом це своєрідний

⁴⁴ Постанова Верховного Суду від 06 грудня 2018 року у справі № 712/8515/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>

портрет особи, яка вчинила злочин. Цей портрет формується за допомогою з'ясування інформації із різних джерел, які дозволяють надати всебічну характеристику особи.

Найчастіше, коли здійснюється характеристика особи, яка вчинила злочин, то оцінюються саме її соціальні зв'язки.

Соціальною характеристикою особи є професія, фах, обіймана посада, ставлення до праці чи навчання, наявність державних та інших нагород, відзнак, почесних звань, наявність сім'ї, ставлення до інших членів суспільства, поведінка на роботі, в побуті, додержання вимог суспільного співжиття тощо⁴⁵.

Також важливе значення є вік особи, якщо юридично закріпленими є особливості притягнення до відповідальності неповнолітніх осіб, то для характеристика особи, яка вчинила злочин, має значення також і похилий вік. Окремим питанням є стан здоров'я особи, яка вчинила злочин. Науковці писали, що досить часто суди, на підставі ч. 2 ст. 66 КК України, обставиною, яка пом'якшує покарання, визнають наявність на утриманні винного у вчиненні злочину малолітньої або неповнолітньої дитини чи інших непрацездатних осіб (дружини, чоловіка, батьків тощо)⁴⁶.

Обставинам, які пом'якшують покарання, присвячено ст. 66 КК України. Перелік визначених у цій статті обставин не є вичерпним, що дозволяє суб'єктам доказування доводити й інші обставини, які можуть слугувати для суду підтвердженням важливості призначення не найбільш суворої міри покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Водночас, варто звернути увагу на судову практику. Наявність обставин, що пом'якшують покарання, унеможлиблює його призначення в максимальному розмірі, передбаченому санкцією КК. Такий висновок зробив ВС в постанові №362/4131/16-к⁴⁷.

⁴⁵ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. Відп. ред. С. С. Яценко. К.: А.С.К., 2005. С. 134.

⁴⁶ Чупринський Б. П. Особливості застосування обставин, які пом'якшують покарання, не зазначених в частині першій ст. 66 Кримінального кодексу України. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ipch_2014_1_27.pdf

⁴⁷ Постанова ККС ВС від 25.09.2018 р. у справі №362/4131/16-к. URL: https://zib.com.ua/ua/135540-vs_vislovivsyia_schodo_priznachennya_pokarannya_za_nayavnosti.html

Це є важливим маркером у алгоритмі роботи сторони захисту у напрямку доказування обставин, що можуть пом'якшити покарання, із врахуванням того факту, що перелік таких обставин необмежений.

Удосконалюються і юридично «шліфуються» норми КК України у положеннях судової практика. Зокрема, однією із обставин, які пом'якшують покарання є з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення.

Проте, яке саме каяття має вважатися щирим зазначає ВС. Основною формою прояву щирого каяття є повне визнання особою своєї вини та правдива розповідь про всі відомі їй обставини вчиненого злочину. Якщо особа приховує суттєві обставини вчиненого злочину, що значно ускладнює його розкриття, визнає свою вину лише частково для того, щоб уникнути справедливого покарання, її каяття не можна визнати щирим, справжнім.

Щире каяття повинно ґрунтуватися на належній критичній оцінці особою своєї протиправної поведінки, її осуді, бажанні виправити ситуацію, яка склалась, та нести кримінальну відповідальність за вчинене, а також зазначена обставина має знайти своє відображення в матеріалах кримінального провадження⁴⁸.

У деяких випадках суд може призначати покарання нижче мінімальної межі, якщо будуть доведеними обставини, які беззаперечно свідчать на користь підозрюваного, обвинуваченого.

Суд першої інстанції встановив, що на час вчинення злочину, згідно з висновком судово-психіатричної експертизи, засуджена не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними і цей стан мав значний вплив у період інкримінованих їй дій на раціональність прийняття рішень, її здатність регулювати свою поведінку та контролювати свої дії. Враховуючи обставини, що пом'якшують покарання, а саме щире каяття та вчинення засудженою злочину внаслідок збігу тяжких обставин, а також дані про її особу, яка раніше не судима,

⁴⁸ Постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2018 року у справі № 559/1037/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77654034>

визнана судом обмежено осудною, позитивно характеризувалась за місцем проживання, має на утриманні двох малолітніх дітей, апеляційний суд обґрунтовано погодився з висновком суду першої інстанції, що наведені обставини та дані про особу винної в своїй сукупності та співвідношенні істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого нею злочину та свідчать про можливість призначення засудженій покарання, нижчого від найнижчої межі, встановленої в санкції ч. 2 ст. 121 КК⁴⁹.

Варто також зазначити і те, що хоча у ст. 66 КК України невичерпний список обставин, які пом'якшують покарання, але очевидно те, що для інших обставин, які не увійшли у цей перелік обов'язковим є доведення того, що вони можуть слугувати підставами для пом'якшення покарання.

У ст. 67 КК України окреслено коло обставин, які обтяжують покарання. Це коло обставин є вичерпним. Висновок такого характеру ми робимо із того, що законодавцем не надано вказівки (як це зроблено із обставинами, які пом'якшують покарання), що суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в цьому переліку.

Цікавим є те, що суд завжди має оцінювати сукупність тих чи інших обставин в контексті принципу гуманізму, а тому завжди має обиратися найменш суворе покарання, яке можливе у конкретному кримінальному провадженні. Якщо ж сторона обвинувачення вважає, що цього покарання недостатньо для досягнення загальної мети покарання, то саме вона повинна довести це. Суді зазначають, що у частині 2 ст. 65 КК України встановлено презумпцію призначення більш м'якого покарання, якщо не доведено, що воно не є достатнім для досягнення мети покарання. Суд вважає, що такий же принцип застосовується і при вирішенні питання про порядок відбування покарання, зокрема, про можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням.

⁴⁹ Постанова Верховного Суду від 09 жовтня 2018 року у справі № 466/8328/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77090944>

Обов'язок доведення того, що менш суворий вид покарання або порядок його відбування є недостатнім, покладається на сторону обвинувачення⁵⁰.

Отже, загалом обставини, що враховуються при призначенні покарання, дозволяють індивідуалізувати покарання, максимально підстроїти його під мету призначення покарання із врахуванням усіх характеристик особи, яка вчинила злочин.

2.3. Обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності

Як випливає із самої назви цих обставин, йдеться про ті обставини наявність яких призводить до звільнення особи від кримінальної відповідальності. Важливою ремаркою є те, що особа вважається винною у вчиненні кримінального правопорушення, але звільняється від кримінальної відповідальності.

На думку П. Л Фріса, звільнення від кримінальної відповідальності є актом гуманності держави, який постановляє суд, що полягає у відмові від кримінального переслідування особи, яка вчинила злочин, притягнення її до кримінальної відповідальності. Від накладення на неї обов'язку відповідати за свою поведінку і вжити примусові заходи (покарання), адекватні ступеню суспільної небезпечності вчиненого порушення⁵¹.

У Розділі IX КК України виділено такі обставини-підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності:

- 1) дійове каяття (ст. 45 КК України);
- 2) примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України);
- 3) передача особи на поруки (ст. 47 КК України);

⁵⁰ Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2018 року у справі № 298/95/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73598811>

⁵¹ Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальн. Посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2004. С. 57.

- 4) зміна обстановки (ст. 48 КК України);
- 5) закінчення строків давності (ст. 49 КК України).

Кожна із зазначених обставин має свої особливості доказування у рамках кримінального провадження. Для прикладу, у ст. 47 КК України визначено особливості передачі особи на поруки як підстави звільнення від кримінальної відповідальності.

У ній зазначено: «особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку».

Як наслідок, суб'єкт доказування повинен довести: 1) особа вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин (окрім корупційних); 2) щиро покаялася; 3) колектив підприємства, установи чи організації висловив бажання взяти особу на поруки; 4) особа протягом року з дня передачі її на поруки виправдовує довіру колективу, не ухиляється від заходів виховного характеру та не порушує громадського порядку.

Доводячи наявність обставин, що дозволяють передати особу на поруки, суб'єкт доказування повинен розуміти те, що застосування цієї обставини це право суду, а не його обов'язок. Верховний Суд, відмовляючи у задоволенні скарги захисника, зазначив, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки може мати місце за сукупності відповідних умов.

Колегія суддів ВС зазначила, що передача особи на поруки є правом, а не обов'язком суду і є виправданою лише тоді, коли суд дійде висновку про те, що виправлення конкретної особи, яка вчинила злочин, є можливим без фактичного застосування до неї заходів кримінально-правової репресії. Приймаючи таке рішення, суд виходить також з думки потерпілого та інших учасників справи.

Оскільки звільнення на поруки є правом суду навіть за наявності всіх умов такого звільнення, колегія суддів не визнала неправильного застосування норм процесуального та матеріального права судами попередніх інстанцій і залишила їх без змін⁵².

Взагалі застосування цих підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності є nereабілітуючою обставиною. У кожній із них зазначено, що особа має щиро каятися у вчиненому. Питання щирості каяття відноситься до оціночних суджень і тут має місце більше не суб'єктивний аспект розуміння особою неправильності вчинення своїх, а зовнішній аспект. Тобто щирість каяття має встановлюватися не через слова особи, а через фактичні її дії, хоча слова також мають значення. З іншої сторони, очевидно, що має бути доведеною вина особи у вчиненні кримінального правопорушення. Якщо винна особи не доведена, то ці підстави для звільнення від кримінальної відповідальності не можуть бути застосованими.

Варто також вказати на те, що наявність певних обставин, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, є обов'язковими для врахування судом (наприклад, закінчення строків давності). Інші ж обставини залишаю на розсуд суду питання можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності (наприклад, зміна обстановки). Тому для суб'єкта доказування є більш складнішим довести наявність саме другого виду обставин, оскільки аргументи мають бути настільки переконливими, щоб суддя був переконаний у важливості застосування свого права на звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Підстави звільнення від кримінальної відповідальності слугують у демократичному суспільстві певним механізмом, який забезпечує гуманізацію кримінальної відповідальності.

⁵² Постанова ВС від 13.02.2018 р. у справі № 161/13242/16-к. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/yaki-umovy-peredannya-osoby-na-poruky/>

2.4. Обставини, які є підставою звільнення від покарання та його відбування

Обставинам, які є підставами для звільнення від покарання та його відбування присвячено Розділ XII КК України. М. І. Мельник і М. І. Хавронюк зазначали, що звільнення від покарання та його відбування є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності і застосовується у випадках, коли мета покарання вже досягнута без реального відбування покарання або до закінчення строку його відбування, в силу позитивної поведінки засудженого чи за інших передбачених Кримінальним кодексом України підстав, або не може бути досягнута через хворобу засудженого⁵³.

Існують різні способи досягнення мети покарання, а тому і відрізняються обставини звільнення особи від покарання та його відбування:

- 1) у зв'язку із випробуванням;
- 2) у зв'язку із випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років;
- 3) у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку;
- 4) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- 5) заміна невідбутої частини покарання більш м'яким;
- 6) звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років;
- 7) звільнення від покарання за хворобою;
- 8) звільнення від покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування.

У кожному випадку наявність цієї обставини свідчить про те, що мета покарання досягнута. Для прикладу, якщо взяти звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку, то варто звернути увагу на ст. 80 КК України. Там зазначено, що особа

⁵³ Мельник М.І., М. І. Хавронюк. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. URL: <http://all-books.biz/pravo-ugolovnoe/naukovo-praktichniy-komentar-kriminalnogo.html>

звільняється від відбування покарання, якщо з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано у визначені строки.

Перебіг давності зупиняється, якщо засуджений ухиляється від відбування покарання. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення засудженого для відбування покарання або з дня його затримання. У цьому разі строки давності, передбачені пунктами 1-3 частини першої цієї статті, подвоюються. Перебіг давності переривається, якщо до закінчення строків, зазначених у частинах першій та третій цієї статті, засуджений вчинить новий злочин. Обчислення давності в цьому випадку починається з дня вчинення нового злочину. Питання про застосування давності до особи, засудженої до довічного позбавлення волі, вирішується судом. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі. Давність не застосовується у разі засудження за злочини проти миру та безпеки людства, передбачені статтями 437-439 та частиною першою статті 442 цього Кодексу.

Всі ці обставини мають бути доведеними суб'єктами доказування. Перш за все, має бути доведено те, що пройшов відповідний строк для конкретного кримінального правопорушення.

Наступним має бути доведено те, що суб'єкт злочин не ухилявся від відбування покарання.

Також має бути доведено, що суб'єкт злочину вчинив новий злочин. Це має бути доведено відповідним обвинувальним вироком суду.

Верховний Суд на засіданні Судової палати у кримінальних справах 24 грудня 2015 року, розглядаючи справу № 5-324к15, висловився про те, що правило відмови у звільненні засудженої особи від відбування покарання у виді штрафу у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку не може пов'язуватися із самим фактом несплати засудженим протягом місячного строку суми штрафу.

При розгляді цієї справи Верховний Суд України зазначив, що ухилення від відбування покарання як підстава для зупинення строків давності виконання

обвинувального вироку є особливим юридичним фактом. Особливість цього факту полягає у тому, що питання про його встановлення може бути вирішено лише одним суб'єктом – судом. Адже відповідно до частини першої статті 389 КК ухилення від відбування покарання у виді штрафу є злочином. Такі юридичні факти встановлюються виключно за чітко регламентованою законодавством процедурою. Зокрема, відповідно до частини першої статті 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Тому до набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким особа буде визнана винною в ухиленні від відбування покарання, питання про зупинення строків давності виконання обвинувального вироку суду вирішувати неправомірно⁵⁴.

У зв'язку із цим, можна зробити висновок про те, що ці заходи застосовуються у тому випадку, коли немає необхідності карати винну особу, оскільки мета покарання вже досягнута. Основним у цьому випадку буде доказування того факту, що мета покарання вже досягнута.

Висновки до Розділу II

У Розділі II було з'ясовано особливості предмету обвинувачення, зокрема, встановлено, що діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу кримінального правопорушення, це фактично доведення існування чи відсутності обставин, які дозволяють говорити про наявність в діянні основних ознак складу злочину – суб'єкта, об'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторони злочину.

Обставини, що враховуються при призначенні покарання доводяться з метою індивідуалізації покарання. Визначення покарання на основі специфічних характеристик суб'єкта злочину.

⁵⁴ Постанова ВС від 24.12. 2015 р. у справі № 5-324кк15. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_80/

Обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності з'ясовуються у випадку, якщо особа вчинила злочин, але є підстави для того, щоб притягувати її до кримінальної відповідальності у випадках визначених законом.

Обставини, які є підставою звільнення від покарання та його відбування, застосовуються у тому випадку, якщо мета покарання вже була досягнутою і немає причин його застосовувати. У цьому випадку доказується саме досягнення цієї мети, яка може виражатися у різний спосіб.

РОЗДІЛ ІІІ

ПРЕДМЕТ ВИПРАВДАННЯ ТА НЕЙТРАЛЬНИЙ (ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ) ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ

3.1. Відсутність події кримінального правопорушення

Загалом відсутність події кримінального правопорушення та інші обставини предмету виправдання дають негативну відповідь на питання про винуватість особи. Тобто встановлення однієї чи іншої із визначених обставин дозволяє дійти до висновку, що особа не вчиняла кримінальне правопорушення, щодо якого вона підозрюється чи обвинувачується.

Обставинами реабілітації є обставини, визначені у п. 1-4 ч. 1 ст. 284 КПК України:

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
 - 3-1) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі.
- 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою.

Відсутність події кримінального правопорушення – це обставина, яка свідчить про те, що у діянні, яке стало предметом дослідження у кримінальному провадженні, відсутні ознаки конкретного кримінального правопорушення.

У НПК до КПК України зазначено, що ця обставина повинна застосовуватися у випадках, якщо:

а) встановлено, що не було самого факту, для розслідування якого почате провадження;

б) встановлено, що сама подія мала місце, однак її не можна визнати кримінальним правопорушенням, бо вона була результатом дії стихійного лиха, фізіологічних процесів, тощо;

в) встановлено, що подія мала місце, проте не була кримінальним правопорушенням, оскільки пов'язана з діями потерпілого, а не сторонніх осіб (самогубство, нещасні випадки на підприємствах)⁵⁵.

Загалом кримінальне провадження відкривається на підставі інформації, яка надається заявником або була самостійно зібрана чи отримана слідчим, прокурором. Ця інформація завжди стосується певної події. Наприклад, один із народних депутатів України надав правоохоронним органам плівки, в яких записані розмови близького родича топ-посадовця Офісу Президента України. У цьому випадку є подія – розмови цього родича із певними особами, які мають ознаки корупційних правопорушень. Проте, ця подія не автоматично є підтвердженням вчинення певного злочину, а лише свідчить про таку можливість. Основним у цьому випадку є те, що існує певна подія, яка має бути всебічно досліджена та оцінена з точки зору положень кримінального та кримінального процесуального законодавства. Проте, вже в процесі здійснення досудового розслідування, з'ясування всіх обставин, слідчий, прокурор зможе зробити висновок про можливість скерування до суду обвинувального акта щодо вчинення конкретною особою конкретного корупційного злочину. Це саме стосується і відкриття проваджень щодо колишнього Президента України, який у Державному бюро розслідувань вже більше 10. Суть у тому, що відповідний суб'єкт повинен відкрити кримінальне провадження за заявою особи або за наявності інформації про можливе кримінальне правопорушення із інших джерел, але подія, щодо якої відкривається провадження, не обов'язково має бути кримінальним правопорушенням. Не обов'язково кожне кримінальне провадження

⁵⁵ КПК України: Науково-практичний коментар. Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко Х.: Одіссей, 2013. С. 597.

має закінчуватися обвинувальним вироком. У зв'язку із цим, є обставина – відсутність події кримінального правопорушення, яка якраз застосовується у тому випадку, якщо не було встановлено, що певна подія відповідає за ознаками складу певного кримінального правопорушення.

Іншим випадком є те, що подія, яка стала підставою для відкриття кримінального провадження взагалі не існувала або ж неможливо точно встановити чи вона мала місце в реальності чи ні. В українському кримінальному процесуальному праві не існує такої стадії кримінального провадження як попередня перевірка відомостей щодо вчинення кримінального правопорушення. Слідчий, прокурор можуть діяти лише в рамках кримінального провадження, а тому у будь-якому випадку відповідний суб'єкт повинен відкривати кримінальне провадження, навіть якщо існують серйозні підстави вважати, що інформація, яка стала основою для цього є неправдивою.

Отже, відсутність події кримінального правопорушення є однією із центральних обставин предмету виправдання.

3.2. Відсутність в діянні складу кримінального правопорушення

А. О. Ляш вказав, що відсутність у діянні складу злочину як підстава закриття кримінального провадження на практиці застосовується в тих випадках, коли встановлено, що подія, у зв'язку з якою порушено провадження, мала місце (відбулася), була результатом дії конкретної особи, але це діяння не є злочином у зв'язку з відсутністю його ознак⁵⁶.

Актуальним прикладом із судової практики є справа щодо С. Стерненка. За версією сторони обвинувачення мало місце вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 115 КК України. Тоді як сторона захисту вказує на те, що мало місце необхідна оборона. «Ключовий момент для слідства – коли саме Стерненко

⁵⁶ Ляш А. О. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. Адвокат. № 1. 2013. С. 25.

завдав смертельних поранень Кузнецову: обороняючись чи наздоганяючи. Активіст запевняє, що вдарив його ножом у момент нападу, після чого чоловік почав тікати і, пробігши кількадесят метрів, впав та невдовзі помер. У судових документах вказано, що відстань від місця бійки до місця, де знайшли Кузнецова становить 99,1 метра. Від цього факту відштовхуються опоненти активіста, стверджуючи, що смертельно поранений Кузнецов настільки довгий шлях пробігти не міг. Їхня версія: Стерненко завдав удари ножом не для оборони, а щоб убити. Дати відповідь, хто правий, має експертиза, яку призначили в межах офіційного розслідування»⁵⁷.

На С. Стерненка було здійснено третій напад, під час якого загинув один із нападників. У ст. 26 КК України зазначено, що необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони. У цьому випадку «наріжним каменем» є питання, у який момент було завдано удару ножом – якщо у процесі захисту себе, то подія кримінального правопорушення не мала місце, якщо у процесі переслідування нападників, то має місце подія кримінального правопорушення. Ця справа демонструє наскільки інколи важко довести наявність тих чи інших обставин у кримінальному провадженні.

У НПК до КПК України зазначено, що встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення для закінчення провадження застосовується, коли встановлено, що подія, з приводу якої проводиться розслідування, мала місце, була результатом діянь певної особи, проте це діяння не є кримінальним правопорушенням внаслідок:

⁵⁷ Про справу Стерненка – з офіційних документів слідства. URL: <https://www.slidstvo.info/articles/prospravu-sternenka-z-ofitsijnyh-dokumentiv-slidstva/>

а) відсутності хоча б одного з елементів складу правопорушення (об'єкта, суб'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторін);

б) непричетності особи до кримінального правопорушення. Ця обставина виявляється: якщо достовірно встановлено, що правопорушення вчинене не даною особою, а іншою, і цю особу встановлено, та якщо встановлено, що правопорушення вчинене не цією особою, а іншою, проте невідомо ким саме⁵⁸.

Варто зазначити, що ця обставина предмету виправдання тісно пов'язана із відсутністю події кримінального правопорушення. У рамках кримінального процесу України вони є фактично взаємозамінними і їхній розподіл носить лише формальний характер. Для кримінального провадження має значення лише діяння, яке відповідає ознакам конкретного кримінального правопорушення. Якщо діяння таким не є, то для кримінального процесу не має значення чи його взагалі не було в реальності чи не воно було, просто не є значимим для провадження. Проте, існує й інші аспекти цього питання. Закриття провадження за п. 1 або п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України може мати значення для цивільних чи інших правовідносин. Встановлення діяння, яке не має ознак кримінального правопорушення, все ж дозволяє говорити про наявність цього діяння в об'єктивній реальності і це може бути підставою для відшкодування цивільно-правового характеру чи виплат страхового характеру. Відсутність ж події злочину може стати підставою для твердження, що ця подія взагалі не мала місце в об'єктивній дійсності.

Виділення такої обставини як відсутність в діянні складу кримінального правопорушення не має істотного значення для кримінального провадження, оскільки вона взаємозамінна обставині відсутності події кримінального правопорушення, але вона може мати значення для інших правових відносин.

⁵⁸ КПК України: Науково-практичний коментар. Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одіссей, 2013. С. 598.

3.3. Недостатність доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримання

У кримінальному процесі України існує певний маркер доведеності вини особи, а саме доведення вини особи поза розумним сумнівом, щоб в ні в кого не виникало сумнівів у винуватості особи. Всі ж сумніви у кримінальному провадженні мають тлумачитися на користь підозрюваного, обвинуваченого. Тому сторона обвинувачення повинна підготувати настільки переконливі докази винуватої особи, щоб не тільки суд, але й будь-то інший не сумнівався у тому, що саме ця особа скоїла саме це кримінальне правопорушення.

ВС зазначає, що дотримуючись засади змагальності, та виконуючи, свій професійний обов'язок, передбачений статтею 92 КПК України, обвинувачення має довести перед судом за допомогою належних, допустимих та достовірних доказів, що існує єдина версія, якою розумна і безстороння людина може пояснити факти, встановлені в суді, а саме - винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого їй пред'явлено обвинувачення⁵⁹.

Цей критерій передбачає логічно обґрунтовану безальтернативність версії сторони обвинувачення, коли інші докази та аргументи сторони захисту не ставлять під сумнів твердження і позиції сторони обвинувачення, оскільки вони з юридичної точки зору є близькими до ідеалу доказування.

ВС також зазначає, що для дотримання стандарту доведення поза розумним сумнівом недостатньо, щоб версія обвинувачення була лише більш вірогідною за версію захисту.

Законодавець вимагає, щоб будь-який обґрунтований сумнів у тій версії події, яку надало обвинувачення, був спростований фактами, встановленими на підставі допустимих доказів, і єдина версія, якою розумна і безстороння людина

⁵⁹ Постанова ККС ВС від 12 червня 2018 р. у справі № 712/13361/15. URL: <https://taxlink.ua/ua/court/postanova-verhovnoi-sudu-vid-23052018-u-spravi-237145917/>

може пояснити всю сукупність фактів, установлених у суді, - є та версія подій, яка дає підстави для визнання особи винною за пред'явленим обвинуваченням⁶⁰.

У цьому випадку ВС справедливо зазначає, що більша вірогідність версії сторони обвинувачення не відповідає критерію поза розумним сумнівом, оскільки версія сторони обвинувачення має бути єдиною вірогідною, коли кожен аспект, кожна обставина, на яку посилається сторона обвинувачення доведена беззаперечними доказами, які у сукупності та по одинці не ставляться під сумнів доказами сторони захисту. Для прикладу, одним доказом сторони захисту у справі Шеремета ставиться під сумнів вся версія слідства: «У 2016 році поліція заявляла, що зріст вбивці – 168-175. Захист стверджує, що зріст вбивць, встановлений у 2016 році, каже про невинуватість Антоненка. Музикант, за їхніми словами, щонайменше на 5 см вищий за чоловіка, його зафіксували камери. Слідство не долучає експертизу зросту до матеріалів, які передає адвокатам та суддям. За словами захисту Антоненка, його зріст – 180 см. Про це свідчить військовий квиток чоловіка»⁶¹. Тобто очевидним для будь-якого, навіть для особи без юридичної освіти, буде те, що підозрюваний не може бути винним у вчиненні злочину, оскільки ріст суб'єкта злочину на 10 см нижчий за зріст підозрюваного.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що деталі обвинувачення у кримінальному процесі мають дуже суттєве значення, а його неконкретність розглядається ЄСПЛ як порушення права на захист (Справа «Маттоціа проти Італії» від 25 липня 2000 року)⁶².

Кожне слово і кожен факт, про який зазначає сторона обвинувачення, має мати відповідне доказове підґрунтя, без якого ці факти будуть лише припущеннями сторони обвинувачення і не можуть бути оцінені судом як беззаперечні.

⁶⁰ Постанова ККС ВС від 4 липня 2018 року у справі № 688/788/15-к. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/30597>

⁶¹ Справа Шеремета: правоохоронці змінили позицію щодо зросту вбивць. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/02/20/7241132/>

⁶² Справа ЄСПЛ «Маттоціа проти Італії» від 25 липня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_004

Напевно основним у цьому випадку має бути логічність та всебічність тверджень сторони обвинувачення, яка формується на основі низки доказів, які переконливо та беззаперечно демонструються правильність висновків суб'єктів сторони обвинувачення.

Доведення «поза розумним сумнівом» відображає максимальний стандарт, що має відношення до питань, що вирішуються, при визначенні кримінальної відповідальності. Ніхто не повинен позбавлятися волі або піддаватися іншому покаранню за рішенням суду, якщо вина такої особи не доведена «поза розумним сумнівом» (*Sevtaп Veznedaroglu v. Turkey* (Севтап Везнедароглу проти Турції)⁶³.

Іншою причиною закриття провадження за цією обставиною є вичерпання всіх можливих джерел отримання доказів винуватості особи. Очевидно, що ця обставина залежить від оцінки самим слідчим, прокурором можливості отримання нових, додаткових доказів.

Автори НПК до КПК України зазначають, що за недоведеністю участі підозрюваного в учиненні кримінального правопорушення провадження може бути закритим у випадку, коли особа була притягнута як підозрювана у цьому провадженні, але в ході подальшого розслідування слідчий, прокурор дійшов висновку, що зібраних ним доказів недостатньо для обвинувачення і всі можливості для збирання додаткових доказів вичерпані⁶⁴.

Загалом потрібно зауважити те, що сторона обвинувачення зобов'язана за законом відповідно до ст. 92 КПК України доказувати вину особи у вчиненні злочину. Очевидно, що цей процес має мати кінцевий результат у вигляді ідеально підготовленої за допомогою доказів позиції сторони обвинувачення щодо винуватості особи. Якщо такого результату не можна досягнути, то сторона обвинувачення має самостійно відмовитися від обвинувачення, оскільки на це є дві підстави – особа невинувата у вчиненні злочину або сторона обвинувачення

⁶³ Справа ЄСПЛ «Севтап Везнедароглу проти Туреччини» від 11 квітня 2000 р. URL: <https://www.srji.org/resources/search/2/>

⁶⁴ КПК України : на - ук.-практ. комент. за заг. ред. проф. : В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. С. 411.

не може довести винну особи. В обох випадках в юридичному значенні результат один – кримінальне провадження закривається за реабілітуючою обставиною.

3.4. Обставини нейтрального предмету доказування

Обставини нейтрального предмету доказування не дозволяють дати відповідь на запитання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, але їхня наявність є підставою для закриття кримінального провадження.

Погоджуємось із думкою В. О. Попелюшка, який зазначив, що норми КПК України, в яких передбачені підстави закриття кримінального провадження, підстави його закриття із звільненням особи від кримінальної відповідальності, усі інші норми щодо актів закінчення досудового розслідування, ухвалення судом виправдовувального чи обвинувального вироку, постановлення остаточних судових рішень в суді апеляційної та касаційної інстанцій тощо – усі є нормами, що регламентують предмет доказування, а саме, окремі його види⁶⁵.

Проблемним є те, що у ст. 91 КПК України не здійснено згадки про ці обставини, які мають важливе значення для долі кримінального провадження. В. О. Попелюшко писав, що в даних випадках формулювання закону як такі, що самі заплутані, заплутують і практиків, оскільки не містять чітких правил як правильного алгоритму, дотримання якого сприяло б швидкому, всебічному і неупередженому дослідженню обставин та фактів як підстав прийняття законного, обґрунтованого та справедливого рішення у кожному окремо взятому кримінальному провадженні⁶⁶.

Обставини нейтрального предмету доказування окреслені у п. 4-10 ч. 1 ст. 284 КПК України та ч. 6 ст. 340 КПК України:

⁶⁵ Попелюшко В. О. Лекції з курсу «Актуальні проблеми кримінального процесу». URL: <https://moodle.oa.edu.ua/>

⁶⁶ Попелюшко В. О. Лекції з курсу «Актуальні проблеми кримінального процесу». URL: <https://moodle.oa.edu.ua/>

1) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою. Ця обставина стосується випадків декриміналізації окремих діянь. Як відомо, норми щодо скасування кримінальної відповідальності за діяння мають зворотну силу у часі. Існує істотний перелік діянь, які в історії українського кримінального права були декриміналізованими. Наприклад, 2 липня 2020 року було скасовано кримінальну відповідальність за нетверезе водіння.

2) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. Звертатись із заявою про продовження провадження для реабілітації померлого мають право його близькі родичі. Такий висновок зробив ВС в постанові №204/6034/16-к⁶⁷. Реабілітація особи може мати значення. У правовій науці та правозастосовній практиці під реабілітацією особи розуміється її виправдання або закриття кримінального провадження з реабілітуючих підстав.

3) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню. Ця обставина відповідає принципу заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення (*non bis in idem*);

4) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Існує категорія кримінальних проваджень, які здійснюються у формі приватного обвинувачення. Ці кримінальні провадження відкриваються лише за заявою потерпілої особи і очевидно, що права потерпілої особи розповсюджуються і на вирішення питання закриття кримінального провадження. Винятком є провадження, які стосуються домашнього насильства, що, на нашу думку, є

⁶⁷ Постанова ВС від 20 листопада 2019 р. у справі №204/6034/16-к. URL: https://zib.com.ua/ua/print/141232-vs_vkazav_hto_mozhe_iniciyuvati_prodozhennya_provodzhennya.html

обґрунтованим з огляду на ризики впливу підозрюваного, обвинуваченого на рішення потерпілої особи;

5) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу. Існує Європейська конвенція про видачу правопорушників⁶⁸, в якій визначено випадки, коли може не здійснюватися екстрадиція особи.

б) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. Ця обставина стосується спеціальних правил звільнення від юридичної відповідальності платників податків, які здійснили зниження зобов'язання з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість за будь-які податкові періоди до 1 квітня 2014 року з урахуванням строків давності, встановлених статтею 102 Податкового кодексу України.

7) існує некасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності;

8) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

У ст. 219 КПК України визначено:

«строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить:

а) шість місяців – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку;

⁶⁸ Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_033

б) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;

в) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину».

Винятком є кримінальні провадження, які стосуються тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи.

9) повторне неприбуття в судове засідання потерпілого, який був викликаний у встановленому цим Кодексом порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом у інший спосіб), без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття після настання обставин, передбачених у частинах другій і третій цієї статті, прирівнюється до його відмови від обвинувачення і має наслідком закриття кримінального провадження за відповідним обвинуваченням.

Ця обставина стосується також кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, в якому основне місце займає саме потерпіла особа. У випадку її неучасті у судовому засіданні без поважних причин втрачає сам сенс кримінального переслідування особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

На нашу думку, обставини нейтрального предмету доказування необхідно вказати також у ст. 91 КПК України, оскільки вони відіграють важливу роль кримінального провадження, вирішуючи його кінцеву долю. Наявність цих обставин є підставою для закриття кримінального провадження.

Висновки до Розділу III

У цьому Розділі встановлено, що предмет виправдання об'єднує обставини, які служать підставою для закриття кримінального провадження із

дачею негативної відповіді на питання про винуватість особи у вчиненні кримінального провадження.

Відсутність події кримінального правопорушення – це обставина, яка виражається у трьох випадках:

1) не було насправді події, яка стала причиною для відкриття кримінального провадження;

2) подія, яка стала причиною відкриття кримінального провадження, мала місце в реальності, але вона не є подією кримінального правопорушення;

3) неможливо точно встановити чи мала місце подія кримінального правопорушення.

Відсутність в діянні складу кримінального правопорушення – це обставина, яка виражається через існування діяння, себто події, але яка сама по собі не відповідає ознакам конкретного кримінального правопорушення. Розмежування із відсутністю події кримінального правопорушення має формальний характер, що має значення лише для цивільно-правових відносин, але не для кримінального провадження.

Не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати і недоведеність вини обвинуваченого – це обставина, яка свідчить маркером того, що вина особи не була доведена поза розумним сумнівом і у сторони обвинувачення відсутня можливість довести цю вину із врахуванням цього критерію.

Нейтральний або процесуальний предмет доказування не дозволяє дати відповідь на запитання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, але їхня наявність є підставою для закриття кримінального провадження. На нашу думку, необхідною є згадка про ці обставини кримінального провадження у рамках ст. 91 КПК України.

ВИСНОВКИ

1. Предмет доказування у загальному визначений у ст. 91 КПК України. Це сукупність важливих для кримінального провадження обставин, які мають бути

з'ясованими для того, щоб завдання та мета кримінального провадження були досягнутими. Предмет доказування – це факти, які можуть бути встановленими чи невстановленими у кримінальному провадженні і підставою для вирішення кримінального провадження.

Значення предмета доказування у кримінальному провадженні полягає у тому, що без предмета доказування весь процес доказування буде здійснюватися хаотично та без системного зв'язку із завданнями та метою кримінального провадження. Без предмета доказування завдання та мета кримінального провадження не можуть бути реалізованими.

Засади кримінального провадження не можуть бути юридично адекватно реалізованими без правильного встановлення обставин предмету доказування, оскільки саме за допомогою них визначається доля підозрюваного, обвинуваченого.

2. Предмет доказування – це загальне, універсальне поняття, яке є широким за змістом. Є загальні, універсальні обставини, які тією чи іншою мірою мають бути з'ясовані у кожному конкретному кримінальному провадженні, але й також кожне конкретне кримінальне провадження передбачає наявність свого предмета доказування, який буде деталізувати загальний предмет доказування залежно від сукупності особливих, специфічних фактів важливих для вирішення кримінального провадження.

Предмет доказування також буде відрізнятися для кожної із сторін кримінального провадження. У сторони обвинувачення свій предмет доказування, який буде відмінним від предмета доказування сторони захисту. Це пояснюється різними процесуальними функціями сторін кримінального провадження.

Також буде відрізнятися предмет доказування із огляду на критерій відповіді на питання щодо винуватості чи невинуватості особи у вчинення кримінального правопорушення. У цьому випадку можна виділити:

1) предмет обвинувачення (особа винна у вчиненні кримінального правопорушення);

2) предмет виправдання (особа невинна у вчинення кримінального правопорушення);

3) нейтральний або процесуальний предмет (виникли обставини, які є підставою для закриття кримінального провадження, а подальше з'ясування відповіді на питання про винуватість особи не має подальшого значення).

Існують також специфічні предмети доказування: у кримінальних провадженнях на підставі угод про примирення і визнання винуватості; у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх; у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру; у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

3. Основною обставиною предмета обвинувачення є діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу злочину. Загалом – це факт наявності події кримінального правопорушення: 1) наявність об'єкта злочину; 2) наявність об'єктивної сторони злочину; 3) наявність суб'єкта злочину; 4) наявність суб'єктивної сторони злочину. У деяких кримінальних провадженнях може бути обов'язковим доведення місця вчинення злочину, часу вчинення злочину, наявності предмета злочину тощо. У КПК України ця обставина охоплена двома пунктами ч. 1 ст. 91 КПК України – подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) та винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення.

4. Обставини, що враховуються при призначенні покарання доводяться з метою індивідуалізації покарання. Визначення покарання на основі специфічних характеристик суб'єкта злочину. При цьому, перелік пом'якшуючих обставин є невичерпним, а тому сторона захисту може доводити на свій розгляд будь-які обставини, які на її думку, можуть виступати в якості підстав для пом'якшення покарання.

5. Обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності з'ясовуються у випадку, якщо особа вчинила злочин, але є

підстави для того, щоб притягувати її до кримінальної відповідальності у випадках визначених законом.

6. Обставини, які є підставою звільнення від покарання та його відбування, застосовуються у тому випадку, якщо мета покарання вже була досягнутою і немає причин його застосовувати. У цьому випадку доказується саме досягнення цієї мети, яка може виражатися у різний спосіб.

7. Відсутність події кримінального правопорушення – це обставина, яка виражається у трьох випадках:

1) не було насправді події, яка стала причиною для відкриття кримінального провадження;

2) подія, яка стала причиною відкриття кримінального провадження, мала місце в реальності, але вона не є подією кримінального правопорушення;

3) неможливо точно встановити чи мала місце подія кримінального правопорушення.

Із врахуванням обставини предмета обвинувачення діяння, ознаки якого відповідають елементам певного складу злочину, було б доцільно сформулювати предмет доказування у ст. 91 КПК України у такий спосіб:

1) наявність чи відсутність події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість чи невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення.

8. Відсутність в діянні складу кримінального правопорушення – це обставина, яка характеризує відсутність у певній події ознак кримінального правопорушення. Вона є взаємопов'язаною і взаємозамінною із відсутністю події кримінального правопорушення із тою особливістю, що закриття кримінального провадження на підставі однієї із цих обставин може мати значення для цивільно-правових відносин.

9. Не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати і недоведеність вини обвинуваченого – це

обставина, яка свідчить маркером того, що вина особи не була доведена поза розумним сумнівом і у сторони обвинувачення відсутня можливість довести цю вину із врахуванням цього критерію. Тобто не зібрані і не можуть бути зібрані докази, які свідчать про беззаперечність вини особи у вчиненні злочину, всі ж сумніви мають тлумачитися на користь підозрюваного, обвинуваченого.

10. Нейтральний або процесуальний предмет доказування не дозволяє дати відповідь на запитання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення. Наявність цих обставин вказує на відсутність подальшої необхідності з'ясування питання про винуватість особи і вказує на необхідність закриття кримінального провадження. Ці обставини мають бути згаданими у ст. 91 КПК України, враховуючи їхню важливість для кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш Т. В. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2013_5_25.pdf
2. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 26.02.2019. у справі № 640/1664/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
3. Вітко О. Ю. Поняття предмета злочину як елемента складу злочину. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/jnn_2013_11_5.pdf
4. Вознюк А. А. Поняття кримінально-правової характеристики злочинів. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvknuvs_2013_1_22.pdf
5. Гончаренко В. Г. Предмет доказування в кримінальному судочинстві. Вісник Академії адвокатури України. № 20. 2011. С. 120-122.
6. Глов'юк І. В. Особливості доказування у спеціальному досудовому розслідуванні: окремі питання. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/156903105.pdf>
7. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_033
8. Іскендеров Ф. Дуалізм правового визначення ознак індивідуалізації покарання: компаративний аналіз. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/7/27.pdf>
9. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2006. 189 с.

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>
11. Колос С. В. Об'єкт злочину у науці кримінального права. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2018/11/38.pdf>
12. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>
13. КПК України : на - ук.-практ. комент. за заг. ред. проф. : В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1327 с.
14. КПК України: Науково-практичний коментар. Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одіссей, 2013. 1104 с.
15. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручн. за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 3-тє вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2007. 496 с.
16. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
17. Ларин А. М. Презумпция невиновности. Москва: Юрид. лит., 1982. 151 с.
18. Ляш А. О. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. Адвокат. № 1. 2013. С. 25-29.
19. Мельник М.І., М. І. Хавронюк. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. URL: <http://all-books.biz/pravo-ugolovnoe/naukovo-praktichniy-komentar-kriminalnogo.html>
20. Мирошниченко Н. А. Кваліфікація контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/46_2012/43.pdf
21. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17>
22. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. К.: Вища шк., 1984. 132 с.
23. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та допови. Відп. ред. С. С. Яценко. К.: А.С.К., 2005. 848 с.

24. Науково-практичний коментар до статті 115 Кримінального кодексу України.
URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004618>
25. Попелюшко В. О. Достовірне (істинне) встановлення обставин предмета доказування – запорука їх правильної кваліфікації. Вісник Академії адвокатури України. № 17. 2010. С. 180-182.
26. Попелюшко В. О. Лекції з курсу «Актуальні проблеми кримінального процесу». URL: <https://moodle.oa.edu.ua/>
27. Попелюшко В. О. Лекції з курсу «Теорія доказів». URL: <https://moodle.oa.edu.ua/>
28. Попелюшко В. О. Предмет доказування в кримінальному процесі (кримінально-процесуальні та кримінально-правові аспекти). Острог.: Національний ун-т «Острозька академія», 2001. 196 с.
29. Порівняльна таблиця до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=60020&pf35401=426875>
30. Постанова Верховного Суду від 06 грудня 2018 року у справі № 712/8515/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
31. Постанова Верховного Суду від 09 жовтня 2018 року у справі № 466/8328/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77090944>
32. Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2018 року у справі № 298/95/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73598811>
33. Постанова Верховного Суду від 21 червня 2018 року у справі № 712/13128/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74963601>
34. Постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2018 року у справі № 559/1037/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77654034>
35. Постанова Верховного Суду від 9 квітня 2020 року у справі № 727/6578/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345>

36. Постанова ВС від 13.02.2018 р. у справі № 161/13242/16-к. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/yaki-umovy-peredannya-osoby-na-poruky/>
37. Постанова ВС від 20 листопада 2019 р. у справі №204/6034/16-к. URL: https://zib.com.ua/ua/print/141232-vs_vkazav_hto_mozhe_iniciyuvati_prodovzhennya_provadzhennya_.html
38. Постанова ВС від 24. 12. 2015 р. у справі № 5-324кк15. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_80/
39. Постанова ККС ВС від 03. 07. 2018 р. у справі № 663/2025/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75286642>
40. Постанова ККС ВС від 12 червня 2018 р. у справі № 712/13361/15. URL: <https://taxlink.ua/ua/court/postanova-verhovnoi-sudu-vid-23052018-u-spravi-237145917/>
41. Постанова ККС ВС від 13. 11. 2018 року у справі № 401/2807/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77968960>
42. Постанова ККС ВС від 25.09.2018 р. у справі №362/4131/16-к. URL: https://zib.com.ua/ua/135540-vs_vislovivsyia_schodo_priznachennya_pokarannya_za_nayavnosti.html
43. Постанова ККС ВС від 4 липня 2018 року у справі № 688/788/15-к. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/30597>
44. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24. 10. 2003 року № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>
45. Про справу Стерненка – з офіційних документів слідства. URL: <https://www.slidstvo.info/articles/pro-spravu-sternenka-z-ofitsijnyh-dokumentiv-slidstva/>
46. Прудников Я. В. Поняття та види засобів вчинення злочину. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1541665953.pdf>
47. Рішення ЄСПЛ від 18 січня 1978 року у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom. URL:

<http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/irlandiya-protiv-soedinennogo-korolevstva-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

48. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>
49. Сахаров В. И. Средства и орудия совершения преступления и их уголовно-правовое значение : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1999. 21 с.
50. Справа ЄСПЛ «Маттоціа проти Італії» від 25 липня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_004
51. Справа ЄСПЛ «Севтап Везнедароглу проти Туреччини» від 11 квітня 2000 р. URL: <https://www.srji.org/resources/search/2/>
52. Справа Шеремета: правоохоронці змінили позицію щодо зросту вбивць. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/02/20/7241132/>
53. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування. К.: Нац. академія внутр. справ України, 2005. 272 с.
54. Степаненко А. С. Головний факт доказування. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу. відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 1. С. 712-718.
55. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М.: Литера, 1968. 468 с.
56. Теория доказательств в советском уголовном процессе. отв. ред. Н.В. Жогин. 2-е изд., исправ. И доп. М.: Юридическая литература, 1973. 736 с.
57. Ухвала колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 22. 02. 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087700-96#Text>
58. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальн. Посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 211 с.

59. Чупринський Б. П. Особливості застосування обставин, які пом'якшують покарання, не зазначених в частині першій ст. 66 Кримінального кодексу України. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ipch_2014_1_27.pdf
60. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. М. : Норма, 2008. 125 с.
61. Ющик І. В. Індивідуалізація покарання як кримінально-правовий принцип. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7302/1/%D0%86%D0%9D%D0%94%D0%98%D0%92%D0%86%D0%94%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9F%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%A0%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%99%20%D0%9F%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%9F.pdf>